

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

магістра

на тему: «Іберійський півострів в III-I ст. до н. е.»

Виконав: студент VI курсу

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «історія та археологія»

Жульєв Д. М

Керівник: к.і.н., доц.

Токарев А. М.

Рецензент: к.і.н., доц.

Литовченко С. Д.

Харків – 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України

29 березня 2012 року № 384

Форма № Н-9.03

____ (повне найменування вищого навчального закладу)

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ ДИПЛОМНОГО ПРОЕКТУ (РОБОТИ)**

Направляється студент _____ до захисту дипломного проекту
(роботи) (прізвище та ініціали)
за напрямом підготовки

спеціальністю _____

спеціальності) _____ (шифр і назва

_____ (назва теми)

Дипломний проект (робота) і рецензія додаються.

Директор інституту, декан факультету, завідувач відділення

_____ (підпис)

Довідка про успішність

_____ за період навчання в інституті, на факультеті, у відділенні
(прізвище та ініціали студента)

_____ з 20 ____ року до 20 ____ року
повністю виконав навчальний план за напрямом підготовки, спеціальністю з
таким розподілом оцінок за:
аціональною шкалою: відмінно ____%, добре ____%, задовільно ____%; Секретар інституту, факультету
(відділення) _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Висновок керівника дипломного проекту (роботу)

Студент
(ка) _____

Керівник проекту (роботи) _____

(підпис)

“ ____ ” _____ 20 ____ року

Висновок кафедри, циклової комісії про дипломний проект (роботу)

Дипломний проект (робота) розглянуто (а). Студент
(ка) _____ (прізвище та ініціали)
допускається до захисту даного (ї) проекту (роботи) в Державній екзаменаційній комісії.
Завідувач кафедри, голова циклової комісії _____

(назва)

_____ (підпис)

(прізвище та ініціали)

“ ____ ” _____ 20 ____

Зміст

Вступ.....	2
Розділ I. Початок завоювання Іспанії Римом.....	10
1.1. II Пунічна війна, початок захоплення Іспанії Римом	10
1.2. Створення провінцій	22
1.3. Лузитанські війни.....	27
Розділ II. Кельтиберійські війни.....	36
2.1. Перша Кельтиберійська війна	37
2.2. II Кельтиберійська війна	42
2.3. III Кельтиберійська війна (Нумантійська)	47
Розділ III. Завершення завоювання	54
3.1 Інтеграція Іспанії в римську культурну, економіко-політичну систему (Романізація).....	54
3.2. Лузитанські повстання	59
3.3. Кельтиберійські повстання	60
3.4. Цезар в Іспанії, війна при Августі та Агриппі	61
Висновки.....	65
Список використаних джерел і літератури	68
Резюме	73
Додаткові матеріали.....	75

Вступ

У контексті стародавніх цивілізацій, римське завоювання Іспанії займає особливе місце, являючи собою багатогранний процес, який переплітає в собі військові, соціокультурні та економічні аспекти. Цей період став ключовим моментом у формуванні не тільки політичної карти Іберійського півострова, а й взаємодії між римською та місцевою культурами. Антична Іспанія в період встановлення Римської імперії, стала невід'ємною її частиною, велика частина римської історії так чи інакше пов'язані з Іспанією. Саме Іспанія, чи не найдовше за періодом часу підкорювалась Риму, без невеликого, майже три сторіччя. Саме під час цього підкорення проявили свої військово-тактичні таланти одні з найкращих воєначальників Риму. Від Сципіона до Августа, та від Цецилія Метелла до Цезаря. За час свого завоювання римляни стикнулися з жорстким, та завзятим опором з боку племен, що жили на Іберійському півострові. Їх бажання бути незалежними дуже яскраво демонструється в деяких епізодах завоювання, а їхня готовність битися з ворогом, не дивлячись ні на що, шокувала і водночас вселяла повагу з боку римлян. Після завоювання, Іспанія стала дуже важливою адміністративною одиницею Римської імперії, як з точки зору економічної, так і промислової.

З огляду на приведені факти можна стверджувати, що завоювання Іспанії стало одним із важливих, та цікавих моментів в історії Римської держави. Також Іспанія стала важливим учасником театру політичних і військових дій, що відбувалися на просторах Римської держави на протязі всього її існування. Разом з цим, обрана тема є досить висвітленою в середовищі істориків самої Іспанії, але майже не досліджувалась на території України. На підставі цього, можна вважати тему актуальною для вивчення.

Хронологічні рамки нашої роботи становлять період 264 до 37 рр. до н. е. Верхня межа хронологічних рамок відноситься до року початку Другої

Пунічної війни . Нижня межа датується становленням Римської імперії, та початком правління Октавіана Августа.

До територіальних рамок роботи належать: територія Іспанії, а також частково Рим і подекуди події відбувалися за межами Іберійського півострова.

Об'єктом дослідження виступає: Іберійський півострів під час його завоювання Римом.

Предметом дослідження виступає: бойові дії на півострові і встановлення влади Римської держави.

Огляд джерел. У своїй роботі я здебільшого спирався на роботи античних авторів та істориків, а також на деякі праці сучасних іспанських істориків. Таким чином основними джерелами можна назвати:

Монументальну роботу римського історика Тита Лівія «Історія Риму від заснування міста» Трактат Лівія охоплює період від легендарного заснування Риму, за легендою, 753 до н.е. до смерті Друза Юлія, сина імператора Августа, 9 року н.е. Вона дає докладний огляд римської історії протягом більш ніж семисот років, у тому числі ретельний виклад фактів і подій. Оскільки Лівій прагнув достовірності та об'єктивності у викладі подій, його праця використовується багатьма істориками, як основне джерело даних протягом багатьох століть.

Не менш значущий та цінний з точки зору корисної інформації історичний трактат Аппіана «Римська історія», Трактат Аппіана охоплює період від заснування Риму до часів автора, який жив у 2 столітті н. е. Аппіан прагнув включити географічний контекст у своє оповідання, описуючи важливі місця та регіони, які грали ключову роль в розвитку Риму. Трактат орієнтований на політичні події та інтриги, відображаючи увагу автора до політичних аспектів римської історії. Однією з найважливіших особливостей трактату Аппіана є опис військових конфліктів, на відміну від Лівія, він

приділяє набагато більше уваги окремим битвам і конфліктам, завдяки чому у нас з'являється більше відомостей про конкретні події. Він детально аналізує стратегії, тактики та наслідки воєн, включаючи їх вплив на перебіг римської історії. Через втрати деяких книг Лівія, «Історія» Аппіана, стала незамінною при написанні окремих частин даної роботи.

Серед використаних джерел також необхідно виділити роботу Плутарха «Порівняльні життєписи», яка є одним із найкращих творів античної біографії. Плутарх намагався розібрати мотивації та дії особистостей, описаних у трактаті, а не просто їх оцінювати. Незважаючи на свої обмеження як історичного джерела, біографії Плутарха надають унікальні дані про особистостей, які присутні в дослідженні.

Значущий історичний твір Полібія, який є цінним джерелом з історії середземномор'я «Загальна історія», і хоча твір фокусується переважно на подіях Третьої Пунічної війни та римському сходженні до світового панування, особливо цінним є його твір з погляду аналізу політичних інститутів, включаючи систему поділу влади у Римі. Полібій прагнув представити об'єктивний погляд на минуле і часто включав різні погляди, щоб збалансувати свою розповідь. Він приділяв увагу ролі індивіда у історичних подіях, відзначаючи вплив особистостей на перебіг історії. Твір Полібія є цінним джерелом для розуміння періоду римської історії та різних аспектів політичної теорії.

Цінний з точки зору додаткових відомостей трактат Валерія Максима «Достопамятные деяния и изречения», який є збіркою історичних фактів, біографічних даних та цитат із творів різних авторів. Основний зміст трактату - це короткі розповіді про визначні події, цитати відомих особистостей, а також максими та прислів'я. Такий формат дозволяє отримати уявлення про мораль і звичаї людей та народностей стародавнього світу. Автор широко використовував твори різних авторів та свідчення свого

часу для складання свого трактату, роблячи його працю значущою для розуміння культури та історії Риму.

Твір Луція Аннея Флора «Епітоми», який є зручним компендіумом творів по історії Риму. Важливо відзначити, що "Епітоми" надають вкрай стислий і поверхневий опис про події, і не слід розглядати їх як джерело для детального вивчення історії Риму, проте для розуміння окремих подій, може бути доволі корисним.

Трактат Діодора Сицилійського «Історична Бібліотека», Діодор намагався представити повний огляд історії і замість того, щоб створювати свою власну історичну розповідь, Діодор значною мірою компілював матеріал з інших джерел. Його робота часто є збіркою фрагментів більш ранніх істориків. Хоча робота Діодора часто розглядається з погляду цінних історичних матеріалів, її значення обмежено компілятивним характером і не завжди точністю викладу фактів.

Важливим джерелом історичних даних слугують твори Гая Юлія Цезаря «Записи Юлія Цезаря про Громадянську війну» і «Записи Юлія Цезаря про Александрійську війну», де Цезар розповідає своє бачення подій, які відбувалися в цей час.

Чи не одним з найкраще збережених історичних джерел, про події в Римі, під час Життя Цицерона, є «Листи до Аттіка», У листах Цицерон обговорює широке коло тем, включаючи політику, літературу, філософію, сімейні відносини та особисті переживання. Листи надають унікальний погляд на життя та події того часу, а також на характер та відносини між видатними особами Римської Республіки. А також «Філіпіки», які є збіркою політичних промов Цицерона спрямованих проти політика та військового полководця Марка Антонія. Філіпіки є важливим історичним джерелом, що надає інформацію про політичні та соціальні події в Римі після вбивства Юлія Цезаря та в період Громадянської війни.

В своїй роботі я також спирався на більш новітні дослідження, сучасних вчених, основним з яких є:

Огляд історіографії: В середині XIX ст. із зростанням інтересу до археології, початком активного дослідження античних та стародавніх цивілізацій, а також з появою нових історичних наук таких як археологія та з остаточним встановленням епіграфіки, серед істориків пішла нова хвиля зацікавленості в історії Іспанії.

Так ще в XVIII ст. в Мадриді за указом короля Філіпа V була заснована Королівська академія наук, а в XIX ст. з популяризацією археології почали з'являтися видатні вчені іспаніїсти.

У XIX ст. Едуардо Саведро Моргас, першою діяльністю якого була інженерія, досліджуючи римську дорогу від Ушами до Аугустобріги, зміг визначити місцезнаходження давнього міста Нуманції, недалеко від річки Дуеро, де в 1853 р. він провів невеликі розкопки, а з 1861 по 1867 більш значні. Нажаль результати досліджень не були опубліковані. До XX ст. роботи там були зупинені, доки туди не приїхав німець Адольф Шультен.

В XX ст. Адольф Шультен, продовжив справу Моргаса, стосовно Нуманції. Він вів розкопки на території міста та біля нього впродовж 1905-1912 рр. Його археологічні знахідки разом з географічними мають важливе значення для розуміння життя міста, його побуту, та його боротьби з римлянами, оскільки Шультен, розкопав не тільки місто, а й прилеглі до нього римські табори. В його книзі «Hispania, Geografía, Etnología E Historia», коротко викладено про місцеві племена, географію півострову, та його історію.

В 1997 році археолог Маргарита Діаз Сімон випускає книгу «Archeology Of Iberia», в якій розповідає про сучасні методи археологічних розкопок, поводження та аналіз знахідок

Головним методом вивчення античної Іспанії слугує метод вивчення через призму римської історії, тобто дослідження цього періоду зазвичай

зачіпають адміністративні, соціальні та культурні аспекти римської провінції Іспанії. Важливі теми включають політичну структуру, управління ресурсами, розподіл земель, архітектуру, релігію та взаємодію з місцевими громадами. В основному базуються на трактах Тіта Лівія чи Аппіана.

З 60-тих років XX ст. в Іспанії активно працював Хосе Марія Бласкес Мартінез, в 1966-1967 він випускає дві публікації по археології античної Іспанії, впродовж свого життя активно випускає книги, в 1986 р. виходить його книга «Historia de Espana: Espana Romana¹» - це дуже комплексна, велика робота іспанських вчених. Ця книга розповідає саме про період з початку другої Пунічної війни, в книзі викладаються події, які відбувалися на півострові за час римського підкорення Іспанії. В цій роботі досить об'ємно викладені факти ведення бойових дій, різних політичних факторів, які впливали на ту чи іншу подію і на політичне становище в Іспанії і Римі взагалі. Ця книга активно використовувалася при написанні цієї роботи.

Ще одним способом дослідження античної Іспанії є дослідження племенних структур, що населяли півострів в доримський час і римський, так чи інакше оскільки іберійці не мали своєї писемності, епос та їх історія зазвичай також передана через інших римських авторів. Серед таких досліджень можна виділити книгу Антоніо Аррібаса «The Iberians²», в якій він розглядає побут, культуру, вірування, економіку, та взаємодію з іншими етнічними групами, та як вони впливали на подальшу трансформацію племінної структури.

В статті журналу Альберто Лоріо і Гонзало Запатеро «The Celts in Iberia: An Overview³» вивчають міграції і контакти кельтів на Іберійському півострові і як ці контакти вплинули на формування культурного ландшафту Іспанії. Журнал містить сучасні дослідження, що базуються на лінгвістиці, епіграфіці, та археології, та дебати в області кельтської присутності в Іберії,

¹ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999.

² Arribas. A. The Iberian, NY. 1964

³ Lorrio, A. J. Zapatero, G. R. The Celts in Iberia: An Overview // e-Keltoi: Journal of Interdisciplinary Celtic Studies. 2005. № 6. Т. 4

надаючи останні досягнення в цій галузі, та нові теорії стосовно їх появи на півострові.

В радянській та пострадянських державах тема історії Іспанії не настільки розвинена, тому назвати багато представників буде досить складно. В Україні тема Іспанії часу римського правління зовсім не розвинена. З впевненістю можна виділити лише одну людину: Юлій Беркович Циркін і його книгу «Історія стародавньої Іспанії⁴». В цій книзі Юлій Беркович розглядає не просто питання завоювання Римом Іспанії, а ще й вплив Іспанських племен, та подій на Іберійському півострові на Римську державу і як ці події згодом вплинули на саму Іспанію.

Таким чином, можна сказати, що в світовій історіографії тема висвітлена достатньо широко.

Мета даної роботи: полягає в тому щоб дослідити процес завоювання Іспанії Римською державою, а також процес встановлення влади на території Іберійського півострова. У зв'язку з цим необхідно виконати **наступні завдання:** проаналізувати події що відбувалися на Іберійському півострові з III до I ст. до н. е. Дослідити, як Римське панування вплинуло на соціально-культурне життя іспанських племен після підкорення (романізація). Як політичні події в Римі відображалися на веденні бойових дій на Іберійському півострові.

Методологія: Ця робота побудована на принципах історизму та об'єктивності. При написанні роботи були використані: історичний метод, культурно-історичний метод, географічний метод, соціокультурний метод. Історичний метод дав змогу сформулювати основну картину за допомогою античних джерел. За допомогою культурно-історичного методу було виявлено: який вплив на корінне населення мала римська культура. За допомогою географічного методу було проаналізовано: як певна місцевість і ландшафт впливали на хід деяких битв. За допомогою соціокультурного

⁴ Циркин Ю. Б. История древней Испании, Спб. 2007.

методу було виявлено: які зміни в суспільній структурі сталися під час завоювання.

Новизна роботи: новизна роботи полягає в тому, що питання завоювання Іспанії Римом майже зовсім не розкрито в українській спільноті. Також відкривається питання вивчення: як римська культура взаємодіяла з місцевими, приводячи до формування унікальної культурної спадщини.

Дана робота складається із вступу і трьох розділів. В першому розділі розглядається початок завоювання Іспанії Римом під час подій другої Пунічної війни, створення провінцій і Лузитанські війни. В другому розділі розглядається перебіг трьох Кельтиберійських війн. В третьому розділі розглядаються дії Цезаря та Августа в Іспанії, лузитанські і кельтиберійські повстання, а також романізація місцевого населення.

Розділ I. Початок завоювання Іспанії Римом

В цьому розділі приведено детальний опис подій, які відбувались на Іберійському півострові, під час другої Пунічної війни. А також, створення провінцій, розділення Іспанії на Ближню і дальню. Також події які передували і безпосередньо проходили під час Лузитанських війн.

1.1. II Пунічна війна, початок захоплення Іспанії Римом

Початок завоювання Іберійського півострова важливий етап в історії Іспанії як держави, та важливий етап для розвитку цілого континенту в цілому, майбутнє його напряму залежало від подій, які відбувалися в період з 218 до 17 рр. до н.е. Подій, які мали значний вплив на початок завоювання багато, але потрібно розуміти, які саме причини спровокували початок. Для цього необхідно заглибитися в події які відбувалися під час другої Пунічної війни. Конфлікт, відомий як Друга Пунічна війна, охопив період між 218 і 201 роками до нашої ери, став однією з найважливіших подій в історії Римської республіки та Карфагенської імперії. Ініціатором війни був Ганнібал, видатний карфагенський полководець, який вирішив перетнути Альпи і напасти на Римську республіку, завдавши їй значних втрат. Причинами початку Другої Пунічної війни був комплекс факторів, які вказували на давні зіткнення та суперництво між Римською республікою та Карфагеном. Серед головних причин Можна виділити:

- 1) Територіальні претензії.
- 2) Економічна конкуренція.
- 3) Вже існуючі в минулому конфлікти інтересів.
- 4) Геополітична боротьба.
- 5) Особисті амбіції.
- 6) Вплив на міжнародну політику.

Щоб мати уявлення про перебіг війни і комплекс факторів, який вплинув на майбутні події, які відбулися в Римській імперії, необхідно коротко розкрити зміст кожного з підпунктів.

Територіальні претензії : Конфлікт навколо Сицилії в Другій Пунічній війні мав безліч глибоких коренів. Цей багатий та стратегічно важливий острів у Середземному морі став центральною точкою протистояння між Римом та Карфагеном. Він мав стратегічне й економічне значення для обох сторін через свій розмір і багатство територій. Протягом століть Сицилія була центром управління морськими шляхами та стимулювання торгівлі в Середземному морі. Це стратегічне перехрестя, де сходяться шляхи, що з'єднують різні регіони Середземномор'я. Завдяки своєму географічному розташуванню острів став ключовим пунктом для контролю торгових шляхів і проведення митних зборів, що приносило значні доходи для контролюючої її держави. Сицилія також служила стратегічним шляхом між Італією та узбережжям Африки. Близькість острова до Карфагена в Північній Африці сприяла швидкому та ефективному сполученню між двома континентами. Цей зв'язок мав вирішальне значення для комерційної діяльності та пересування військ і ресурсів. Крім того, Сицилія також була важливою базою для дислокації війська. Його наявність дозволяла контролювати морські шляхи та розгортати флоти для оборонних і атакуючих дій у Середземному морі. Таким чином Сицилія стала ключовим елементом стратегічного планування Римської республіки та Карфагена. Його

географічне положення та економічне значення зробили острів важливим чинником у світовій політиці того часу, а контроль над ним став однією з головних цілей обох сторін під час Другої Пунічної війни.

Економічна конкуренція: Рим і Карфаген боролися за контроль над цінними ресурсами та життєво важливими торговими шляхами Середземномор'я. Як морська держава Карфаген мав важливі морські шляхи та колонії, особливо на західному узбережжі Середземного моря, що давало йому велику перевагу та контроль над ключовими торговими шляхами в регіоні. Це викликало занепокоєння Риму, який прагнув розширити свої охоплення та контроль над торговими потоками, щоб зміцнити свою економіку та свої позиції в Середземномор'ї. Панування Карфагена над такими важливими торговельними шляхами та колоніями становило потенційну загрозу інтересам і прагненням Риму. Конкуренція між Римом і Карфагеном за ресурси та торговельні шляхи стала центральним елементом Другої Пунічної війни та посилила напруженість між двома націями в давнину.⁵

Конфлікти інтересів: Перша Пунічна війна, яка тривала з 264 по 241 роки до н. е., закінчилася тріумфом Риму, але викликала почуття глибокого розчарування у Карфагена. Після невдачі Карфаген прагнув відновити свій вплив і становище в регіоні. В цій війні Карфаген окрім втрати значної частини своїх територій також був вимушений виплачувати Риму репарації, які в купі з іншими формами аналогів та дані створювали значну діру в економічній системі держави. Також поразка у війні спричинила скорочення торгівлі, Карфаген опинився ізольованим і в якійсь мірі залежним від Риму, як від переможця, це дуже сильно знизило економічну незалежність і здатність відновити свою владу в регіоні. Ця обставина стала джерелом напруженості між двома державами і спонукала прагнення Карфагена до

⁵ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. C. 8-10

помсти та повернення втрачених земель. Перша Пунічна війна залишила помітний слід у відносинах між Римом і Карфагеном, підготувавши ґрунт для майбутніх зіткнень, включаючи Другу Пунічну війну.

Геополітична боротьба: Рим та Карфаген прагнули до абсолютного панування в регіоні Середземномор'я та до контролю над його багатствами. Це змагання за вершину та вплив призвело до того, що обидві сторони бачили один одного, як своїх головних суперників. Оскільки контроль Середземного моря відкривав доступ до майже необмеженої торгівлі.

Особисті амбіції: Особисті амбіції відігравали істотну роль у запуску та розвитку Другої Пунічної війни (218-201 роки до н. е.) між Римською Республікою та Карфагенською імперією. Цей аспект включає декілька ключових аспектів:

По-перше, Ганнібал Барка, карфагенський полководець та головна постать війни, був мотивований своїми амбітними планами. Після поразки Карфагена у Першій Пунічній війні, він вирішив повернути втрачені території та помститися Риму. Його рішучість здійснити сміливий похід через Альпи і завдати удару по Риму, була актом особистої амбіції та прагнення до великих військових перемог.

По-друге, римські лідери та генерали також доводили до конфлікту свої особисті амбіції. Слава та успіхи на військовому полі були засобом зміцнення їхньої політичної кар'єри та впливу в Римі. Вони були рішучі у захисті римських інтересів та протистоянні Ганнібалу. Такі амбіції, на обох сторонах, призвели до активних дій під час війни, формували стратегічні рішення та зробили свій внесок у результат конфлікту. Особисті амбіції римських та карфагенських лідерів стали ключовим моментом, який підвищив напруженість та динаміку Другої Пунічної війни.

Вплив на міжнародну політику: Міжнародна політика відіграла важливу роль у запуску та розвитку Другої Пунічної війни. Ця подія включає кілька ключових аспектів:

Спочатку Рим активно будував міжнародні союзи і завойовував союзників серед інших грецьких та італійських міст-держав. Ці союзи, включаючи союзи з Грецією та Массилією (сучасним Марселем, Франція), посилили його позиції у регіоні Середземномор'я та сприяли формуванню міжнародної політики Риму, спрямованої на зміцнення його впливу та контролю. Крім того, міжнародна політика означала втручання інших держав та народів у конфлікт. Деякі грецькі міста та народи у Середземномор'ї підтримували Рим, тоді як інші висловлювали симпатії до Карфагену. Взаємодія з різними міжнародними гравцями ускладнила конфлікт та впливала на його перебіг. Важливим аспектом була також міжнародна підтримка та допомога, яку обидві сторони отримували з інших держав. Наприклад, Карфаген уклав союз із Македонією, тоді як Рим мав підтримку деяких грецьких міст і народів. Це впливало на військові операції та ресурси, доступні сторонам у конфлікті. Звичайно, міжнародна політика також впливала на рішення та дії обох сторін. Рим прагнув до створення стабільного і безпечного середовища в Середземномор'ї для свого торгового та економічного розвитку, що включало контроль над ключовими морськими маршрутами і торговими шляхами. З іншого боку, Карфаген мав свої амбіції у регіоні та бачив Рим як головного конкурента. Міжнародна політика стала важливим чинником, який формував контекст і динаміку Другої Пунічної війни, роблячи цей конфлікт складнішим і наголошуючи на важливості регіону у світовій античній політиці. Після закінчення Другої Пунічної війни (218-201 роки до н.е.) Рим опинився у значно укріпленому становищі і став домінуючою силою у Середземномор'ї. Важливі аспекти, які визначили становище Риму після війни, включають:

Завоювання територій: Рим завоював значні території, включаючи частину Карфагенської імперії, Сицилію, Корсику, Сардинію, Герцеговину, а також деякі території Іспанії та Галлії. Ці завоювання значно збільшили римську імперію.

Послаблення Карфагена: Карфаген був серйозно ослаблений після війни. Його армія та флот були зруйновані, а значна частина його ресурсів була втрачена. Карфаген був змушений виплатити величезні репарації Риму та обмежити свої зовнішні дії.

Політичний вплив: Римський політичний вплив зміцнився, і республіка могла нав'язувати свою волю багатьом сусіднім регіонам та народам. Рим став важливим посередником у вирішенні конфліктів та укладанні союзів у Середземномор'ї. Після закінчення війни з'явилося економічне зростання, завоювання принесли Риму нові ресурси та багатства, що сприяло його економічному зростанню. Рим став центром торгівлі та процвітання. А також, Рим залишався військовою державою з потужними легіонами та флотом. Це забезпечувало йому владу та здатність захищати свої інтереси. Після того, як під час війни з Ганнібалом, римлянам довелося брати участь в кампанії на території Іберійського півострова, а саме: Битві при Ербо (річка Ібер), та потім в інших місцях, досить передбачуваним було рішення з боку римлян, взяти під контроль весь півострів, оскільки це давало величезну кількість переваг. Після цього почалося зміцнення становища в Іспанії: Рим розпочав завоювання Іспанії, що дало йому додаткові ресурси та контроль над важливими регіонами у Західній Європі. Це було важливим етапом у тривалому процесі розширення Римської імперії. Загалом, Друга Пунічна війна зміцнила позиції Римської Республіки та встановила Рим як гегемонію у Середземномор'ї. Ця війна справила величезний вплив на подальшу історію Римської імперії та формування її величі.

Після того як Ганнібал пішов в похід через Альпи, римляни почали розробляти план дій проти карфагенян, в першій його варіації римляни планували перехопити карфагенян зусиллями своєї армії під командуванням консула Публія Корнелія Сципіона. Проте Ганнібал зміг випередити римлян. Сципіон, перебуваючи в Масалії, отримав інформацію про те, що армія Карфагена рухається у напрямку Італії. У відповідь він повернувся з більшою частиною своїх військ, щоб зустрітися з армією Ганнібала, коли та спробує вийти з Альп. Проте, дотримуючись свого первісного плану, Сципіон відправив кілька легіонів на Піренейський півострів під командуванням свого брата Гнея.⁶ Це було 218 року до н. е. коли його військо висадилося в Емпоріоні, та моментом, з якого почалося завоювання Іспанії Римом. На початку Другої Пунічної війни Ганнібал активно прагнув створити союз із іспанськими племенами проти римського впливу та контролю. Він прибув до Іспанії, і його дипломатичні зусилля почалися з контакту та переговорів із місцевими племенами. Головною метою Ганнібала було переконати їх схилитись на його бік та підтримати його антиримський похід. Ганнібал використовував різні методи та стратегії, щоб досягти цієї мети, дипломатія та переговори, відігравали важливу роль у стратегії Ганнібала в Іспанії на початку Другої Пунічної війни. Ганнібал був майстром дипломатичної риторики та успішно переконував місцеві іспанські племена приєднатися до нього. Ганнібал прибув до Іспанії з метою створення потужного антиримського союзу та використання місцевих ресурсів для своєї кампанії проти Риму. Політичні діячі Риму добре усвідомлювали всю небезпеку такого союзу, адже мати фактично під боком базу карфагенян, та ще й з посиленням в обличчі іспанських племен, які також були не в захваті від гегемонічних планів Риму, та його експансії на Іберійський півострів. Тому, одразу як стало зрозуміло які плани переслідував Ганнібал, До Іспанії був

⁶ Аппиан. Римская история, Т. VI. 14

відряджений Публій Корнелій Сципіон.⁷ 218 року до н. е., Гней Сципіон здійснив висадку римських військ у місті Емпоріон⁸ на узбережжі Піренейського півострова. Емпоріон був обраний завдяки своєму стратегічному положенню, надаючи Риму доступ до важливих морських шляхів та зв'язків із Римом через Середземне море. Це був ключовий момент, який окреслив початок римського завоювання Іспанії. Емпоріон, будучи обраним римською базою, став відправною точкою для розгортання військових операцій. Однак успіх Риму в Іспанії не обмежувався лише воєнними діями. Гней Сципіон активно вів переговори із місцевими іспанськими племенами. Створення союзів із цими племенами було важливою частиною римської стратегії. Це зміцнило римський вплив у регіоні та забезпечило співробітництво у подальших військових операціях. У результаті висадка в Емпоріоні не тільки забезпечила Риму стратегічну базу для дій в Іспанії, але також наголосила на важливості дипломатичних зусиль і союзів з місцевими племенами в контексті завоювання регіону. Ці дії стали фундаментом для римського панування на Піренейському півострові. Що стосується політичних дій Гнея Сципіона на півострові, то по своїй суті його дії були дуже схожі на дії Ганнібала, він усвідомлював, що для успішної кампанії та боротьби проти Карфагену йому необхідно залучити місцевих союзників та лідерів. Він почав активно встановлювати контакти із місцевими іспанськими племенами, які населяли цей регіон. Це включало зустрічі з їхніми лідерами, представниками та жителями племен. У процесі цих контактів Гней Сципіон приділяв особливу увагу тому, щоб зрозуміти інтереси та побоювання місцевих племен. Він уважно вивчав політичну обстановку, що склалася, ідентифікував потенційних союзників, і оцінював ті племена, які могли стати ключовими в підтримці римських інтересів. Гней Сципіон докладав зусиль, щоб створити позитивне враження про Рим, представляючи його як стабільну та могутню державу, здатну забезпечити

⁷ Момзен Т. История Рима. – М., 1992. С. 113

⁸ Полибий. Всеобщая история, Т. III. 76

місцевим племенам безпеку та захист. Він наголосив на важливості співпраці з Римом у боротьбі проти Карфагена та обіцяв різні переваги, які місцеві лідери та їхні племена могли б отримати від цього союзу. Таким чином, цей перший аспект дипломатичних зусиль Гнея Сципіона був спрямований на встановлення зв'язків, вивчення місцевого середовища та створення основи для майбутнього створення спілок з іспанськими племенами, що вплинуло на успіх римської кампанії в Іспанії. Карфаген, під командуванням Ганнібала, був головним ворогом Риму, і Гней Сципіон розумів важливість об'єднання зусиль для ефективної боротьби проти цієї загрози. Спочатку він повинен був переконати місцевих іспанських лідерів та племена в тому, що Рим – це надійний та могутній союзник, який може допомогти їм у захисті їхніх територій та інтересів. Він підкреслював вплив Карфагена на регіон та ймовірну небезпеку, яку вони становили для іспанських племен. Гней Сципіон також застерігав, що якщо вони залишаться розділеними і не поєднуються з Римом, Карфаген може скористатися цим і підкорити їх силою. Він переконував їх, що спільні зусилля та об'єднання ресурсів племен із Римом збільшать їхні шанси на успішний опір карфагенській загрозі. Ця дипломатична стратегія була досить успішною, оскільки деякі місцеві лідери сприйняли римські пропозиції серйозно та вирішили підтримати Рим у боротьбі проти Карфагену. Проте були й не згодні на спільну війну на боці Риму. Спільний опір забезпечив Риму підтримку та союзників в Іспанії, що відіграло важливу роль у успішній кампанії проти Карфагену в цьому регіоні. В цей час у карфагенян в наявності на півострові було 26000 воїнів, хоча значна кількість залишалася на півдні пойми Ібера. Але спочатку римському командирі довелося зіткнутися не з основними силами карфагенян, які були під командуванням брата Ганнібала Гасдрубала, а з загонами, підпорядкованими Ганнону⁹, який керував областю між річкою Ібер і

⁹ Полибий. Всеобщая История, Т. III. С. 76

Піренеями. Важливо відзначити, що плем'я ілергетів було союзником пунійців, і їхній вождь Індібіла підтримував карфагенян.¹⁰

В 217 р. до н. е. до Гнея Сципіона прибуває підкріплення на чолі з його братом Публієм Сципіоном, човни і 8000 воїнів Публій Сципіон стає головним командувачем римською армією в Іспанії.¹¹ Гасдрубал тим часом не поспішає форсувати Ібер, після поразки свого флоту. Римляни прагнули розширити свою зону впливу, перетинаючи річку Ібер і намагаючись захопити Сагунт. Незважаючи на те, що їм не вдалося захопити це місто, зрада Абелукса дозволила їм забрати заручників, які перебували в Сагунті, і цей хід допоміг деяким племенам перейти на бік Риму.¹² Римляни також спробували захоплення Ебеса, та їх морські сили були недостатньо сильні для успішної операції. У 215 році вони знову перетнули Ібер. Той самий рік став роком зіткнення основних військ у запеклій битві на березі Ібера. Гасдрубал використовував тут тактику, схожу на ту, що його брат застосував роком раніше у переможній битві при Каннах. Однак цього разу римлянам вдалося прорвати карфагенський центр, і армія Баркіда зазнала тяжкої поразки.¹³

У 211 році до н. е. відбулася зрада римських союзників кельтиберів у боротьбі римлян проти карфагенської присутності.¹⁴ У цей час римський генерал Публій Корнелій Сципіон Молодший вів війну проти карфагенських сил в Іспанії та намагався завоювати вплив та контроль над цим регіоном. Кельтібери, племена, що населяли частину Іспанії, підтримували римлян у цьому конфлікті та були в союзі з ними проти карфагенських інтересів. Однак, по мірі просування римських військ на територію кельтиберів, деякі кельтиберські лідери та племінні вожді вирішили змінити бік і зрадити своїх

¹⁰ Тит Ливий. История Рима от основания города. XXI. 60-61

¹¹ Циркин Ю. Б.. История Древней Испании. СПб. 2011. С. 85

¹² Полибий. Всеобщая История, Т III. 97-99

¹³ Тит Ливий. История Рима от основания города, XXIII. 28-29

¹⁴ Аппиан. Римская история, Т VI. 14

римських союзників. Один із таких зрадників був Індібіл, який був вождем ілергетів та одним із ключових лідерів кельтиберів. Індібіл перейшов на бік карфагенян, надавши їм важливі відомості про плани та позиції римських військ. Ця зрада сильно вплинула перебіг війни і долю римських військ Іспанії. Карфагенянам вдалося отримати перевагу завдяки інформації, наданій Індібілом, і вони змогли зробити кілька успішних атак на римлян. Римські війська опинилися у скрутному становищі, і Сципіону довелося боротися за складних умов. Після втрати підтримки з боку кельтиберів, римські війська зазнали нищівної поразки: під час битви було вбито Публія Сципіона, а всього через 29 днів його брат Гней теж загинув.¹⁵ Римські війська були вимушені відступити до Іберу, однак добити знекровлених римлян, карфагеняни все ж не змогли, бо їхня армія в той момент була розділена на три частини, а по одинці нападати вони все ж не ризикнули. Становище римлян було скрутним, великі втрати, тактичний програш, втрата обох Сципіонів, їх бойовий дух був дуже низьким. Ситуація змінилася, коли до Іспанії прибув Публій Корнелій Сципіон молодший, син покійного Публія, разом із додатковими військами. Крім того, до цього регіону були відправлені загони, що звільнилися від військових операцій в Італії. Таким чином під командуванням молодого Сципіона зібралось до 35 тисяч воїнів. Новий генерал переорганізував армію, вдихнув у неї бойовий дух і розробив сміливу операцію, яка мала стати вирішальним моментом під час війни в Іспанії.

У 209 році до н.е. під командуванням Сципіона римська армія завдяки ефекту несподіванки і тактики прийшла до Нового Карфагена і взяла це місто штурмом.¹⁶ Захоплення столиці баркідів мало колосальне значення: римляни отримали доступ до скарбів та військового арсеналу ворогів.¹⁷ Це також означало, що іспанські заручники тепер були в руках римлян. Після їхнього

¹⁵ Тит Ливий. История Рима от основания города. XXV. 36

¹⁶ Полибий. Всеобщая история, Т. X. 7-15

¹⁷ Аппиан. Римская история, Т VI. 19-23

звільнення, Сципіон зміг домовитися з кількома іспанськими племенами, включаючи ілергетів під керівництвом Індібіла та його брата Мандонія.¹⁸ Ця подія мала величезне моральне значення, і тепер ініціатива остаточно перейшла до римлян. Трохи згодом, римляни також захопили місто Барія, і все східне узбережжя півострова перейшло під контроль римлян. У 208 році Сципіон розпочав завоювання Південної Іспанії. У битві при Бекулі Сципіон зіткнувся з Гасдрубалом і зумів здобути перемогу. Ця битва була важливою для Сципіона та римської держави в Іспанії, оскільки вона зміцнила позиції Римської Республіки у регіоні¹⁹. Розуміючи, що битва програна Гасдрубал втік, він хотів зробити, те саме що колись його брат, пройти до Італії, та зустрітися там з Ганнібалом та приєднатися до його армії.²⁰ Напевно останньою важливою битвою Рима та Карфагена в Іспанії стала битва при Іліпе пройшла в 206 р. до н. е. Керуючи римською армією, Публій Корнелій Сципіон Молодший зіткнувся з Магоном Баркою та Гасдрубалом сином Гіскона з іншого боку. Бій був запеклим і кровопролитним. У ході битви римська армія Сципіона змогла здобути перемогу, і Магон і Гасдрубал були змушені відступити. Більш того, Магон був смертельно поранений в ході битви, що завдало серйозної шкоди карфагенським силам та їх здатності продовжувати боротьбу в Іспанії. Перемога в битві при Іліпі мала важливий вплив на перебіг Другої Пунічної війни.²¹ Вона дозволила Риму зміцнити свої позиції в Іспанії та скоротити карфагенські ресурси та підтримку для Ганнібала в Італії. У результаті ця перемога стала передумовою остаточної поразки Карфагена і завершення Другої Пунічної війни. Відповідно до договору 201 року до н.е. Карфаген відмовився від усіх своїх земель за межами Африки, включаючи іспанські володіння. Юридично та частина Іспанії, яка раніше знаходилася під контролем Карфагена, тепер стала

¹⁸ Валерій Максим. Достопамятные деяния и изречения, Т IV. 3.1

¹⁹ Тит Ливий. История Рима от основания города. XXVII. 18-20

²⁰ Аппиан. Римская история, Т VI. 28

²¹ Полибий. Всеобщая История, Т XI. 20-24

володінням Риму.²² Проте фактично завоювання Іспанії Римом тільки почалося.

Під час збройних конфліктів на Піренейському півострові іспанці почали виступати проти римлян. Сципіону та його офіцерам довелося боротися з різними містами, такими як Ілітурги, Кастулон та Астапа. Особливо небезпечним було повстання ілергетів, яке вибухнуло неподалік римської бази в Тарраконі, розташованої в Північно-Східній Іспанії. Крім того, іллергети мали значні ресурси. Сципіону вдалося, як згадувалося раніше, придушити це повстання і примирити повстанців на відносно м'яких умовах. Однак після відходу Сципіона до Риму іллергети, цього разу об'єднавшись із авзетанами, знову повстали. Цього разу римляни діяли нещадно: Індібіл та Мандоній були страчені, а на завойованих територіях запровадили подвійні податки.²³

1.2. Створення провінцій

Процес утворення провінцій в Іспанії був поетапним і відбувався протягом кількох десятиліть після завершення Другої Пунічної війни. На управління територією відправлялися одразу два проконсули, оскільки розуміння того факту, що керувати такою країною як Іспанія одна людина не зможе, прийшло до римлян досить швидко. Сроки проконсулів на посаді подовжувалися. П'ять років (205-201 рр.. до н. е.) тут діяли Лентул і Манлій, один рік (200) - Гай Корнелій Цегеті Манлій, два роки (199-198) - Гней Корнелій Лентул і Луцій Стерціній. Лише 197 р. до н. е. Рим створив дві провінції: Hispania Citerior (Іспанія Ближня) та Hispania Ulterior (Іспанія Дальня). Hispania Citerior була розташована ближче до Риму, на сході Іспанії,

²² Тит Ливий. История Рима от основания города. XXVIII. 12-16

²³ Тит Ливий. История Рима от основания города. XXIX. 1-3

і була схильна до більш безпосереднього контролю Риму, в той час як Hispania Ulterior знаходилася на заході та півдні. На керування цими провінціями було відряджено щорічно змінні претори. Першими на ці посади були назначені Гай Семпроній Тудітан у Близній Іспанії та Марк Гельвій у Дальній.²⁴ Після створення цих провінцій, Рим почав встановлювати адміністративні структури та впроваджувати свої закони та податкову систему у регіоні. Римські війська та влада також розпочали будівництво доріг та інфраструктури для забезпечення управління провінціями та контролю над населенням. Важливим аспектом стало також зосередження в Іспанії римських легіонів, що забезпечувало стабільність та безпеку у регіоні. У міру того, як Рим зміцнював свою присутність в Іспанії, створювалися додаткові провінції, і межі провінцій переглядалися. Hispania Baetica та Lusitania були двома іншими провінціями, створеними на заході та півдні півострова.

Hispania Citerior (Ближня Іспанія): Ця провінція знаходилася ближче до Риму, на сході Іспанії, і включала території сучасних регіонів Каталонія і Валенсія. Hispania Citerior була однією з перших провінцій, створених Римом в Іспанії після Другої Пунічної війни.

Hispania Ulterior (Іспанія Дальня): Ця провінція розташовувалась на заході та півдні Іспанії та включала території сучасних регіонів Андалусія та Екстремадура. Ця провінція була створена пізніше і була менш доступна через віддалене розташування.

З плином часу, та проведенням реформ, зонування Іспанії на провінції змінювалось, так потім були утворені:²⁵

Hispania Baetica (Бетика): Ця провінція була створена на основі південної частини Hispania Ulterior і включала регіони сучасної Андалусії і частину

²⁴ Тит Ливий. История Рима от основания города. XXXII. 28

²⁵ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. C. 41

сучасної Мурсії. Вона була відома своєю багатою сільськогосподарською продукцією і була важливою провінцією для Риму.

Lusitania (Лузитанія): Lusitania розташовувалась на заході півострова і охоплювала сучасні регіони Португалії та західної Іспанії. Ця провінція була будинком для лузитанських племен і стала однією з найвідоміших провінцій у римській Іспанії.

А з часом також була утворена:

Hispania Tarraconensis (Тарраконська Іспанія): Ця провінція була створена на північному сході півострова і включала регіони сучасної Каталонії та Валенсії. Тарраконська Іспанія стала важливим центром адміністрації та військових баз для Риму.

На початку II ст. до н. е. існувало тільки дві провінції: ближня і дальня. ще під час воєнних дій на Піренейському півострові під час другої пунічної війни, іспанці почали виступати проти римлян, і в 195 р. до н. е. положення римлян в Іспанії стало дуже небезпечним, настільки, що в допомогу тодішнім преторам, а ними були: Гней Манлій та Аппій Клавдій Нерон, був відправлений консул Марк Порцій Катон з двома легіонами, в які входили 15000 піхотинців і 800 вершників, а також 20 кораблів.²⁶ Після прибуття М. Порцій Катон одразу приступив до роботи, йому було необхідно розібратися з повставшими племенами та навести лад в провінціях. В Ближній Іспанії римські війська зіткнулися із серйозними викликами з двох сторін: на півночі та на півдні. Марк Порцій Катон Старший керував римськими військами на півночі, де бився з кельтиберами,²⁷ тоді як інші римські полководці, які, ймовірно, командували південними військами, вступили в бій проти турдетанів та їх союзників. На південному фронті римляни мали зробити великі зусилля. Турдетани та їх союзники, включаючи кельтиберів,

²⁶ Тит Ливий. История Рима от основания города. XXXIII. 43

²⁷ Аппиан. Римская история, Т. VIII . 40

становили серйозну загрозу римського володіння у цій частині Іспанії. Регіон характеризувався гірськими місцевостями та важкодоступними районами, що робило військові операції тут надзвичайно складними. Римляни зіткнулися із запеклим опором та битвами у цій частині провінції. Проте Марк Порцій Катон Старший виявив свої військові та дипломатичні навички і зміг подолати труднощі у Ближній Іспанії. Він вів запеклі бої і зміг підпорядкувати кілька племен, включаючи авсетанів, суесетанів, ілергетів та інші. Після цього він прийшов на допомогу преторам у битві з турдетанами. Його здатність використовувати як військову силу, так і дипломатію, допомогла зміцнити римську владу у цій частині провінції. Крім того, Катон провів розвідувальне вторгнення до Кельтіберії, хоча римляни на той момент не мали достатньо сил для завоювання цих територій. Цей похід дозволив їм отримати інформацію про ворожі позиції та ресурси, що могло стати в нагоді в майбутньому.²⁸ Марк Порцій Катон Старший провів на посаді два роки з 195-193 рр.. до н. е. за час свого перебування він досягнув певних успіхів та попри це, деякими дослідниками висувається думка, про те що така робота М. Порція Катона призвела лише до погіршення становища в Іспанії через його надмірну жорстокість до повстанців, це спонукало племена до об'єднання в боротьбі, а також ріст ненависті до Риму. Вже знайомий нам Публій Корнелій Сципіон Старший виказував різку критику в бік Марка Порція Катона Старшого, був невдоволений його діями та методами управління і навіть пропонував відкликати того з Іспанії і призначити його на посаду попереднього, проте сенат не підтримав його ідею. За повідомленнями Плутарха, Катон, мабуть, пишався тим, що захопив більше міст в Іспанії, ніж провів там днів. Він щедро поділив значну частину військових трофеїв між своїми солдатами, незважаючи на те, що раніше він критикував Сципіона за роздачу грошей військовослужбовцям і вважав, що

²⁸ Тит Ливий. История Рима от основания города. XXXIV. 20, 46.

це розбещує їх. Його подарунки становили 270 асів на кожного легіонера,²⁹ що в той час вважалося великою сумою і перевершувало це лише подібні роздачі Сципіона своїм військам після завершення Другої Пунічної війни. Як тільки Марк Порцій Катон Старший покинув Піренейський півострів, відбулося нове повстання в Іспанії. У цей час претор Близької Іспанії, Секст Дигіцій, взяв відповідальність за придушення повстання. Проте, як зазначено у джерелах, він зазнав поразки.³⁰ Це означає, що іспанські повсталі племена змогли здобути перемогу над римськими військами під командуванням Дигіція. У результаті було втрачено добру половину армії. Ця подія відображає складності та нестабільність, з якими Рим стикався за підтримки контролю над Іспанією на той час. Іспанія була складним регіоном для управління через свою культурну та етнічну різноманітність, а також наявність різних племен і громад. Наступник Дигіція, Гай Фламіній зміг повернути ініціативу на бік Риму, він зіткнувся з об'єднаними силами племен: оретан, вакцеїв, веттонів та кельтиберів. Ці племена були союзниками Карфагена під час Другої Пунічної Війни та були проти Риму. Бій відбувся у Толета, і в ньому Гай Фламіній здобув перемогу над об'єднаними військами цих племен.³¹

В цей період Рим стикнувся зі складною ситуацією в регіоні і назвати міцним його положення на півострові неможливо, про це свідчить те, що, Гай Флавій Фламіній, який командував римськими військами в Іспанії, чотири роки поспіль (з 193 по 190 рік до н.е.), ймовірно, зіткнувся з серйозними викликами у підтримці римського контролю. Продовження його командування безперечно свідчить про складну ситуацію в провінції. Лівій вказує на те, що Рим надіслав підкріплення новому командиру, Луцію Клавдію Гіпсею. Це свідчить, що опір місцевих племен тривало, і Рим рішуче діяв, щоб зберегти контроль над Іспанією. Важливим моментом був 185 р. до

²⁹ Плутарх. Марк Катон

³⁰ Тит Ливій. История Рима от основания города . XXXV. 1

³¹ Тит Ливій. История Рима от основания города. XXXV. 6-7

н.е., коли обидва римські претори, Люцій Квінкцій Кріспін і Гай Кальпурний Пізон, об'єднали свої армії і зважилися на сміливе вторгнення на півдні в землі кельтиберів. Це рішення було важливим кроком у римській кампанії в Іспанії. Після першої поразки, можливо, римські сили змогли переглянути свою стратегію і зрештою здобули перемогу над кельтиберами. Але наступного року воєнні дії знов розвернулися на околицях кельтиберії.³²

1.3. Лузитанські війни

Новий спалах повстанської боротьби проти Риму в Іспанії спалахнув в 50-х роках II ст.. до н. е. коли на територію «дальньої» Іспанії прийшов із військом Пунік. Це повстання є частиною Лузитанських війн, Лузитани були одним із іберійських племен, які населяли Іспанію на той час. У середині 50-х років до н.е. Пунік, лузитанський воєначальник, очолив повстання проти римського панування в «Дальній» Іспанії. Причини повстання включали економічні та соціальні проблеми, а також прагнення лузитанів до незалежності Риму. Великі повстання, ймовірно, були викликані невдоволенням місцевих народів римським управлінням та експлуатацією ресурсів. В результаті одного з цих повстань у 154 році до н.е., місцеві жителі змогли повалити римського намісника, який керував регіоном. Важливо, що до цього часу повсталі лузитани отримали підтримку і союзників від інших племен, у даному випадку, кельтиберів. Приєднання кельтиберів посилило позиції повстанців і посилило проблеми римської влади. Після битви, в якій армії римських преторів були розбиті, вони втратили значну кількість воїнів майже половину своїх сил. Це означає, що римські війська зазнали серйозних втрат і зазнали поразки від повстанців лузитан та їх союзників. Після цієї перемоги до лузитанів приєдналися веттони, ще одне плем'я і об'єднана армія

³² Тит Ливий. История Рима от основания города, Т. XXXIX. 30-31

рушила до середземноморського узбережжя. Це було узбережжя, населене бластофінікійцями. Приєднання веттонів до повстанців та їх рух до морського узбережжя показують зміцнення позицій повстанців та посилення проблем для римської влади в регіоні.³³ В одній з битв загинув Пунік, смерть Пуніка, вождя лузитанських повсталих, мала серйозні наслідки для конфлікту. У ході битви, в якій Пунік загинув, лузитани та їх союзників зазнали значних втрат. Пунік, будучи одним із найважливіших лідерів повстання, мав вплив та авторитет серед повстанців. Наступним після Пуніка вождем лузитанів став якийсь Кайсар (або, можливо, Kaišar). Його наступництво могло вплинути на подальший перебіг подій у війні, залежно від його здібностей та стратегії. Однак конкретні дії та вплив Кайсара на результат конфлікту в історичних джерелах описаний дещо невиразно. Лузитани, як воїни, володіли цікавими прийомами і тактикою, застосовуючи незвичні методи у битвах із добре навченими та дисциплінованими римськими військами. Лузитани мали хорошу маневреність і здатність швидко переміщатися місцевістю. Це дозволяло їм уникати відкритих битв, прагнули наступати на супротивника несподівано та раптово, завдавати ударів і потім швидко йти, перш ніж римські легіони могли організувати адекватну відповідь. Важливим елементом їхньої тактики було використання місцевості. Лузитани добре знали свою рідну місцевість та використовували її у своїх тактичних діях. Вони могли використовувати гори, ліси та долини для потайних атак і відходів, що ускладнювало просування римських легіонів. Також, Лузитани могли створювати притулки та засідки у лісах та інших місцях, що їх приховували. Їхнє вміння раптово нападати на римські поставки і колонії чинило значний тиск на римських воєначальників. Лузитани також поклалися на підтримку місцевих жителів, що забезпечувало їм інформацією про пересування римських військ та допомагало влаштовувати успішні несподівані наступи. Нарешті, вони не

³³ Аппиан. Римская история, Т. X. 56-58

прагнули відкритих битв з римськими легіонами, і воліли вести війну малими групами, діючи в герілья-стилі. Це зробило їх менш уразливими та дозволило їм підтримувати опір протягом тривалого часу. Якщо у битві противник перемагав, вони стратегічно відступали, заманюючи ворога. І коли ворожі сили втрачали стрій при гонитві, лузитани наступали і зрештою здобували перемогу. Саме тому ми так часто бачимо в античних джерелах того часу інформацію про великі перемоги римських полководців над Лузитанами, за якими одразу слідували поразки. З такою тактикою пов'язано багато прикрих для римлян випадків, наприклад, таку тактику довелося відчувати на собі претору Люцію Муммію. Подія, про яку йдеться, пов'язана з протистоянням римських військ та лузитан у 153 році до н. е. Під командуванням римського претора Люція Муммія, римська армія почала переслідувати лузитан після передбачуваної їхньої перемоги у битві. Муммій, разом із 9000 римських солдатів, після того як наздогнав втікачів вбив 15000-тис людей з армії противника.³⁴ Ця поразка римлян викликала хвилю невдоволення та повстання серед лузитанів. Раніше мирні лузитани, що проживали на південь від Тага, приєдналися до повсталих і перетнули річку, вторгаючись у землі коніїв. Потім навіть спробували переправитися до Африки, але зустріли римську армію, під командуванням Муммія, яка розбила їх в Африці. Після цих подій новий претор Новий римський претор Марк Атілій Серран приступив до активніших дій. Дії римського претора Марка Атілія Серрана були більш жорсткими в ході конфлікту з лузитанами та іншими племенами в Іспанії. Після попередніх невдач і повстань новий римський претор Серран прийняв більш активний підхід у вирішенні конфлікту. Він провів вторгнення до Лузитанії та успішно захопив місто Окстракі, що було важливою перемогою для римлян. Крім того, він зміг примусити веттонів та інші племена до укладання миру, ймовірно, шляхом встановлення договірних умов, які вони не могли відхилити. Проте, слід зазначити, що ситуація в

³⁴ Аппиан. Римская история, Т. X. 57

Іспанії залишалася нестабільною, і повстання тривали. Навіть після успіхів Серрана, коли римляни вирушили на зимові квартири, війна знову спалахнула.

У 151 році у Південну провінцію Рим відправив нового претора, а в Римі увагу всієї громадськості було зосереджено на подіях у Кельтиберії. Новим претором, наділеним визначними ораторськими здібностями, став Сервій Сульпіцій Гальба. Коли Гальба прибув до Іспанії він відразу ж, вжив низку заходів проти лузитан, які нещодавно знову проявили ворожість. Проте, Гальба, розпочавши своє командування, виявив таку разючу впертість, що майже зміг змінити перебіг подій. Здається, докладні доповіді про міста, які зазнали нападу ворогів, дійшли до Гальби, коли він уже перебував на шляху до місця воєнних дій. Дізнавшись, де саме знаходяться вороги, Гальба наказав своїй армії відразу рушити вперед і, незважаючи на значну відстань, зміг наздогнати супротивника після 24-годинного маршу, подолавши при цьому близько 500 стадій, що приблизно дорівнює 90 км. Зрозуміло, що такий швидкий марш серйозно вимотав його армію, проте Гальба не просто зібрав свої війська для битви. Він зміг здобути перемогу над лузитанами. Однак у подальшому Гальба прийняв надто рішуче рішення: наказав своїм військам переслідувати ворогів, що біжать. Цей крок виявився настільки невдалим, що перемога римлян перетворилася на розгром. Лузитани, незважаючи на серйозні втрати, змогли зібрати залишки своєї армії та атакувати змучених військ Гальби, вбивши при цьому близько 7000 людей. Битва закінчилася втечею римлян. Після такої важкої поразки від лузитан, Гальба був вимушений звернутися за допомогою до консула Луція Ліцінія Лукулла, підтримка Лукулла та його війська з одного боку та римських військ Гальби з іншого боку дозволила їм зробити спільний наступальний удар на лузитан. Коли Гальба зазнав поразки від лузитану в битві, він зрозумів, що йому потрібна підтримка та додаткові збройні сили. Для цього він звернувся за допомогою до консула Луція Ліцінія Лукулла. У цей момент

Лукул завершив війну з вакцеями в Близькій Іспанії і вже вважався досвідченим римським полководцем. Гальба просив Лукулла надіслати свої війська і разом здійснити наступ на лузитан. Обидва римські військові командири об'єднали свої сили і спільно розробили тактику для боротьби проти лузитан. Ця спільна дія дозволила їм ефективніше впоратися з лузитанською армією, ніж це було можливо окремо. Спільна дія римських військ під командуванням Гальби та Лукулла призвела до вирішальної битви та перемоги над лузитанами. Коли римляни перемогли в битві з лузітанами, вони мали заключити мирний договір, але Гальба порушив умови миру і такими діями викликав бурю обурення з боку сенату, та навіть античних авторів, які з підтримкою ставилися до римлян. Гальба погодився відновити попередній договір з ними. Він також пообіцяв землю тим лузитанам, яким вона була потрібна. Це був крок, який викликав довіру серед лузитанів і підштовхнув їх до згоди на мирне врегулювання конфлікту. Однак, і не думаючи виконувати угоду, Гальба вирішив знищити лузитан один за одним, замість дотримуватися умов договору. Він розділив іспанців на три окремі групи і, раптово нападаючи на кожну з них, учинив масові вбивства. Особливо жорстоким був його вчинок щодо тих, хто був проданий у рабство. Такі підлі дії Гальби — згода на договір і потім жорстока агресія — викликала шок і невдоволення у лузитанів, які спочатку довіряли римському претору. Незважаючи на ганебні дії Гальби, деяким лузитанам вдалося врятуватися.³⁵ Серед них був Віріат. Він пережив цей жорстокий період і згодом став важливою фігурою історії лузитанських воєн. Цікаво, що за свою віроломність Гальба пізніше був призваний до суду. Однак, незважаючи на звинувачення, його виправдали. Це свідчить про складність і невизначеність законів та стандартів, що регулюють дії римських командирів на той час. Це також наголошує на складності управління провінціями та взаємодії

³⁵ Аппиан. Римская история, Т. X 58-61

Римської Республіки з місцевими народами, які часто стикалися зі свавіллям та зрадою з боку римської влади.

Ці події дуже послабили лузитан, однак невдовзі в 147 р. до н. е. повстання спалахнули з новою силою, проте Гай Ветелій³⁶ претор «дальньої» Іспанії зумів розбити і навіть загнати бунтівників в таке місце, де б їм загрожувала смерть, це змусило лузитан знов домовлятися про мир, і Гай Ветелій погодився, але образа за дії Гальби ще була свіжою в серцях народу. З Віріатом на чолі їм вдалося вирватися із засідки. З цього часу Віріат стає командувачем лузитан. Віріат – пастух, звичайний селянин за походженням. Саме завдяки своєму низькому походженню він мав найцінніші якості військового ватажка. Життя пастуха в горах загартувало його тіло, невибагливість була його другою натурою, але він мав також здібності, які не пояснювалися його походженням. Віріат вирізнявся видатними військовими обдаруваннями, а також даними, необхідними для керівництва людьми. Луцій Анней Флор називав його Ромулом Іспанії.³⁷ Першою великою перемогою Віріата стала якраз перемога над Ветілієм. Під керівництвом Віріату лузитани використовували хитрість і вправність у військових тактиках. У цьому конкретному випадку вони організували засідку, в якій римська армія Ветилія була атакована коли вони того не чекали. Використовуючи тактику атаки із засідки, лузитани раптово атакували і повністю розбили римську армію. Багато римських солдатів, включаючи самого претора Ветилію, опинилися в полоні у лузитан. Це було ударом для римської республіки, а для лузитан ця перемога підняла мораль його союзників, і навіть посилила опір проти римських завоювань у регіоні. Цікавий момент у цій події полягає в тому, що Ветилій був убитий іспанцем, який не впізнав його. Тільки 6000 з 10 000 римських воїнів зуміли врятуватися, коли вони дісталися Картеї. Квестор Ветилія взяв на себе

³⁶ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. C. 79

³⁷ Луцій Анней Флор. Епитоми, Т. 1. 33

командування цими солдатами, які все ще були в жаху, і розмістив їх для захисту стін. Квестор запросив у беллів і титів додаткові війська у розмірі 5000 чоловік для своєї значно ослабленої армії, і їм було надано ці підкріплення. Тим не менш, і тут римляни зазнали поразки. Після цього, згідно з Аппіаном, квестор залишався в Карпессі, сподіваючись на підкріплення з Риму, тоді як Віріат вторгся в Карпетанію. Він здолав кілька римських армій одну за одною і пройшов через усю цю область без жодних перешкод.³⁸ Поразки у битвах змусили римський уряд послати в «Дальню» Іспанію консула в 145 до н. е. Цим консулом став Квінт Фабій Максим Еміліан, син Емілія Павла. Квінт Фабій Максим Еміліан, Римський консул, зіштовхнувся зі складною ситуацією під час спроби придушення повстання лузитан в Іспанії. Спочатку лузитани, очолювані Віріатом, здобули кілька перемог над окремими римськими загонами, однак з самим Максимом вони ще не зустрічалися. Однак Максим, маючи великий військовий досвід, швидко усвідомив необхідність реорганізації своїх військ і навчання їх заново. Першим етапом була реорганізація та перенавчання війська. Він підняв мораль бійців, перемагаючи лузитанські загони та показуючи своїм солдатам, що вони здатні перемагати. Ці перемоги привнесли впевненість та бойовий дух в римське військо. Квінт Фабій також розробив тактику захисту фуражиров і поставок, що не давало лузитанам можливості атакувати їх та переривати постачання римлян. Це було важливим кроком, оскільки військо без продовольства та спорядження було б нездатним на будь які дії. Зрештою, після підготовки свого війська та підняття моралі, Максим зміг вступити у боротьбу з Віріатом і здобув першу перемогу над ним із 153 року до н. е.

Після цих подій війна прийняла змінний характер. Віріат зміг домовитися про союз з Кельтиберськими племенами ареваків, титів та беллів, що було досить дивно, оскільки відносини між Кельтиберами і Лузитанами були не

³⁸ Аппиан. Римская история, Т. XI. 63-64

стільки войовничі, скільки мабуть суперницькими. Після цього Віріат вторгся в «Ближню» Іспанію, але зазнав поразки. Після цього він відійшов до своєї попередньої позиції, майстерно привернув до себе увагу претора Ближньої Іспанії, Квінкція. Він розгромив його у битві і змусив його відступити до Кордуби. У той час як Квінкцій ховався в цьому місті, Віріат легко просувався далі і не зустрічав опору при завоюванні земель бастетанів, розташованих на південному сході Іспанії. У 144 році після успіхів Фабія римляни вирішили доручити командування війною проти кельтиберів одному з консулів 143 року. Це були два цікаві лідери: патрицій Аппій Клавдій Пульхр, який згодом став тестем Гая Гракха, і Квінт Цецилій Метелл, який отримав прізвище Македонський після придушення повстання Андріска.³⁹ Незважаючи на свої славні здобутки, Метелл був не дуже популярним серед народу через свою жорсткість і зазнав двох невдач при спробах обрання на посаду консула. Метелл, маючи військовий досвід і лідерські якості, погодився взяти на себе командування в цій війні. Слід зазначити, що Аппій Клавдій прагнув слави у військових діях, і міг би також отримати цю провінцію. Було проведено жеребкування і, Аппію Клавдію в якості провінції дісталася Італія. Про перший рік війни ми маємо обмежену інформацію; проте, дії Метелла проти кельтиберів описуються як загалом успішні. У 142 до н. е. після серії невдач у боротьбі з Віріатом і лузитанами в «Дальній» Іспанії Рим був змушений відправити туди консульське військо на чолі з Луцієм Цецилієм Метеллом Кальвом, братом Квінта Цецилія Метела. Квінт Фабій Максим Сервіліан замінив його на посаді проконсула наступного року.⁴⁰ Незважаючи на значну чисельну перевагу римської армії у троє більша кількість воїнів порівняно з військом Віріату, події набули несподіваного оберту. Римська армія була розбита Віріатом, втратила свій табір і змушена була відступити, сховавшись в Ітукції. Ця невдача демонструвала безпрецедентну військову та тактичну геніальність Віріата та

³⁹ Аппиан. Римская история, Т. XI. 65, 67

⁴⁰ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. С. 80

його здатність керувати своїми військами навіть за чисельної переваги противника. Після поразки римської армії під командуванням Луція Цецилія Метелла Кальва, Віріат змушений був тимчасово відступити до Лузитанії через брак сил для подальшої конфронтації з римлянами. Однак Сервіліан, який керував римською армією, взяв на себе ініціативу і вийшов із Ітукції, розпочавши переслідування Віріату. У ході переслідування римлянам вдалося захопити деякі міста, які раніше були під контролем лузитан, а також вторгнутися безпосередньо в Лузитанію. Ймовірно, римляни спробували послабити позиції Віріату, відрізвавши його від його бази та джерел підтримки у Лузитанії. Проте, під час облоги міста Ерісани, Віріат із головними силами лузитан повернувся на чолі своєї армії і завдав римським легіонам поразки. Цей невдалий бій продемонстрував недооцінку римлянами тактичної та військової геніальності Віріата, який, незважаючи на чисельну перевагу військ противника, зміг звернути хід битви на свою користь та здобути перемогу. Розуміючи, що бойові сили обох сторін значно різняться, Віріат запропонував Сервіліану укласти мирну угоду. У рамках цієї угоди Віріат ставав другом Риму, а лузитанам було надано право на володіння землями, якими вони фактично володіли. Сервіліан погодився на цю почесну угоду, яка, здавалося, завершила лузитанську війну у 140 році до н. е. У результаті лузитани змогли захистити свою незалежність і набути прав на землі, які вони заслужено вважали своїми. Після укладання миру з Сервіліаном Риму це положення не влаштувало. Квінт Сервілій Цепіон, який прийшов на зміну Сервіліану, висловив незгоду з умовами цього світу і звернувся до Сенату з вимогою порушити його. Під командуванням Цепіона римська армія захопила місто Арсуа і спробувала витіснити лузитан з Карпетанії. Віріат, незважаючи на чисельну перевагу римлян, уникав бою. У цей же час консул Марк Попілій Ленат вів воєнні дії у Кельтіберії проти лузитану. Становище Віріату ставало дедалі складнішим. Він прагнув миру та відновлення договору, укладеного з Сервіліаном. Однак після невдалих

спроб переговорів із Ленатом, Віріат звернувся до Цепіона, сподіваючись на його підтримку. У 139 р. до н. е. Цепіон зміг підкупити свиту Віріата, і вони зрадницьки вбили свого вождя уві сні. Але на цьому війна з лузитанами не завершилась, наступним хто взяв на себе функцію головнокомандуючого лузитанами став наступник Віріата –Танатал. Під його командуванням, армія лузитан просунулася аж до Нового Карфагену, проте давалась в знаки відсутність таланту Віріата, лузитанам не вдалося взяти місто, а на зворотньому шляху вони зазнали нападу і були розбиті і в підсумку здалися Цепіону. Лузитанія в принципі була підкорена, хоча невеликі повстання все ж подекуди ще траплялися, але можна сказати, що зі смертю Віріата, лузитани втратили можливість вести тактичні і продумані бойові дії і фактично програли.⁴¹

Розділ II. Кельтиберійські війни

⁴¹ Diodorus Of Sicily. Bibliotheca historica, T. XXXIII. 1

В цьому розділі розглянуто перебіг та події трьох кельтибкрійських війн. Слід зазначити, що в історії виділяють три «кельтиберійські» війни, і перша з них була ще до початку «Лузитанських» війн, у 181 р. до н. е. Але для того щоб не розривати логічність оповідання вона буде розглянута в комплексі разом з другою і третьою.

2.1. Перша Кельтиберійська війна

Влітку 181 р. до н. е.⁴² кельтибери, об'єднавшись, сформували вражаючу армію, яка на той момент була небаченою за своєю силою. Це об'єднане військо становило близько 35 000 воїнів. Їхня здатність об'єднати таку велику кількість людей була вражаючою і демонструвала їхню рішучість у опорі римському вторгненню. Кельтибери змусили римлян серйозно занепокоїтися своєю потужною армією і показали, що вони готові відстоювати свою незалежність із величезною рішучістю. Коли почалася війна, римляни на чолі із претором Квінтом Фульвієм Флакком здійснили низку дій яка мала придушити повстання. Квінт Фульвій Флакк вирішив мобілізувати союзників і вторгся до Карпетанії. Він прибув із значними силами, які перебували не лише з римських легіонів, а й із союзників, які були з ним озброєні та билися на боці Риму. Квінт Фульвій Флакк розпочав серію військових дій проти кельтиберських племен та міст у Карпетанії. На початку весни Флакк пересунув свою армію до Карпетанія і влаштував свій табір поруч із містом Аебурую, залишивши невелику гарнізонну силу усередині міста.⁴³ Кілька днів по тому, кельтибери встановили свій табір під невеликим пагорбом, приблизно за дві милі від табору римлян. Коли Флакк дізнався про наближення ворожої армії, він послав свого брата Марка Фульвія із двома

⁴² Тит Ливий. История Рима от основания города, Т. XL. 30

⁴³ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. C. 56

групами союзних вершників у розвідку до табору ворога. Він доручив їм наблизитися до укріплень ворога, щоб оцінити їх чисельність, не вступати у відкритий бій і, у разі появи кінного загону ворога, відступити назад. Ці інструкції було виконано. Протягом кількох днів нічого не відбувалося, за винятком того, що ці дві групи вершників з'являлися та зникали, коли ворожий кінний загін виходив зі свого табору. Зрештою кельтибери, що вийшли зі свого табору з усіма своїми силами піхоти та кінноти, вишикувалися в бойовий порядок приблизно посередині між двома таборами. Але бойових дій все ж не відбулося, і через декілька днів повної бойової готовності, кельти бери повернулися до свого табору. Флакк хотів, щоб ворог розслабився від того, що вони нічого не роблять, і коли вирішив, що цей момент настав, Луцій Ацилій наказує Лівому крилу та шести тисячам провінційних допоміжних військ обійти пагорб, що був позаду у ворога. Потім, коли він почує шум, вони мають бігти до табору ворога. З рештою план римлян був в тому, щоб виманити основні сили кельти берів у відкритий бій, і коли вони будуть зайняті, захопити табір з людьми, що там залишилися, і цей план спрацював. Коли римляни захопили табір, битва ще тривала, з перемінним успіхом ініціатива переходила то римлянам, то кельтиберам, доки з міста Аебура, не прийшли свіжі римські війська.⁴⁴ Після цього римські війська були переведені до міста Аебура, і розміщені біля нього, проте погана погода змусила Флакка перевести воїнів до міста. Коли повертаючись армія кельти берів не побачила біля міста гарнізон з військом, вони подумали, що ті відступили, або були переведені в інше місце, і коли підійшли до міста, римляни напали на них. І хоча розсіяність ворога по полю битви, сильно заважало римлянам, адже вони не могли підійти до кельти берів не розмикаючи стрій, тим не менш, близько дванадцяти тисяч Кельтіберів було вбито, понад п'ять тисяч людей здано в полон, а також було захоплено 400 коней і 62 військові прапори. Флакк захопив кілька міст,

⁴⁴ Тит Ливий. История Рима от основания города, Т. XL. 32

розгромив кельтиберські війська а також зайняв деякі укріплення, і був впевнений у підкоренні Кельтіберії. Після боротьби з місцевими племенами римський полководець відправив посланців до Сенату Риму. Ці посланці передали повідомлення про те, що в провінціях настав світ, що Кельтіберія була підпорядкована римській владі і що переможна римська армія була успішно виведена з Іспанії. Це було представлено як свого роду успіх та закінчення військових дій у регіоні. Цей жест міг мати політичний характер і використовуватись для демонстрації успіхів та стабільності в римських провінціях, і для зміцнення становища римського полководця чи претора у Римі. Але по факту це був тільки початок запеклого супротиву кельтиберів.⁴⁵

Новопризначений претор «Ближньої» Іспанії Тіберій Семпроній Гракх засумнівався в остаточній перемозі над кельтиберами, тому вимагав негайно відправити нову армію в його провінцію. 180 року до н. е. римський претор Квінт Фульвій Флакк дізнався про швидке прибуття свого наступника, і вирішив провести новий похід у Кельтіберію. Флакк мав намір завоювати додаткові території та здобути остаточну перемогу. У рамках цього походу римська армія Флакка продовжувала вступати у відкриті битви з кельтиберськими воїнами, намагаючись розгромити опір місцевих племен. Незважаючи на римські перемоги в окремих битвах, кельтибери, швидше за все, застосовували тактику ухилення та осадження, зберігаючи свій завзятий опір війську Флакка. Хоча Флакк досягав успіхів в окремих битвах, його походи та перемоги виявилися марними у сенсі досягнення остаточної перемоги над кельтиберами.⁴⁶ Конфлікт продовжувався, і кельтибери, незважаючи на поразки, продовжували опір. Нарешті діставшись до Іспанії Гракх, зустрівся з завзятим ворогом, зовсім не таким уже й переможеним, як це заявляв Флакк. Обидва римські командири, Гай Гракх і Луцій Постумій, претор далекої Іспанії були продовжені на військове командування наступного, 179 року до н. е. Це було пов'язана з тим, що ситуація у регіоні

⁴⁵ Тит Ливий. История Рима от основания города, Т. XL. 32-33

⁴⁶ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. С. 57

була напруженою, і Рим послав додаткові війська і підкріплення як 30 000 піхотинців і 300 вершників.⁴⁷ Ці додаткові військові сили призначалися для підтримки римського впливу та забезпечення стабільності в провінції, де відбувалися військові дії та повстання місцевих племен, включаючи кельтиберів. Оба претора вирішили діяти спільно, для якнайшвидшого підкорення повстанців. Один із них рухався зі сходу, а інший із заходу через провінцію Лузитанія. Велика відповідальність за ведення війни лягла на Гая Гракха, і він зумів досягти успіхів у кількох битвах і захопив деякі кельтиберські міста. Спочатку Гракх, почавши раптовий нічний напад, захопив місто Мунду. Потім він наказав брати в облогу фортеці, взяв заручників і організував набіги на сільські угіддя. Гракх не припиняв просуватися у напрямку іншого укріпленого міста, відомого як Кертіма, яке належало кельтіберам.⁴⁸ Коли він був готовий брати в облогу це місто, до нього прийшли послы з Кертіми, і їхнє повідомлення було простим і прямолінійним: вони не приховували своєї готовності боротися, якщо вони зможуть зібрати достатню кількість сил. Примітно те, що посланці попросили Гракха сходити за підкріпленням, якщо він дозволить, і він не відмовив. Через декілька днів вони повернулися з десятьма посланцями, і говорили вони про наміри римлян, чому вони так хочуть захопити їх, але все ж таки вони запросили Гая Гракха подивитися на їхнє військо. Тим часом місто Кертіма, яке все ще сподівалося на допомогу, побачивши, що ніхто не прийде здалося на волю римлян. Після провокацій і невеликих зіткнень Гракх влаштував спритний стратегічний прийом у місті Алька, розігравши ворогів, які після поразки швидко бігли до своїх таборів. Потім римські солдати, які йшли за ворогами, раптово напали і розгромили їх, навіть захопивши ворожі табори. У цій битві загинуло дев'ять тисяч ворогів, було взято в полон триста двадцять чоловік, захоплено сто дванадцять коней і тридцять сім військових прапорів. Римська сторона втратила сто дев'ять солдатів. Після цієї битви

⁴⁷ Тит Ливий. История Рима от основания города, Т. XL. 44

⁴⁸ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. С. 57-58

Гракх відправив свої війська для спустошення Кельтиберії, він грабував та палив все на своєму шляху. За свідощами лише на декілька днів він прийняв в підданство сто тридцять міст, захопивши при цьому величезну кількість цінностей. Потім Гракх рушив до міста Алька і почав його облягати. Мешканці міста спочатку чинили опір, але зрештою здали місто римлянам. Було здійснено велике захоплення, і безліч знатних бранців було взято в полон, включаючи синів та дочку правителя цієї місцевості. Після поразки свого народу правитель попросив Гракха про збереження життя і отримав дозвіл боротися за Рима. Він пішов за римлянами і допомагав їм у різних галузях, підтримуючи римську державу. Після цього Гракх вирушив у напрямку міста Ергауіка, яке славалося своєю могутністю та стратегічним становищем. Місто, стурбоване поразкою сусідніх народів, вирішило здатися Риму і відкрило свої ворота перед римською армією. Після відходу Гракха з регіону деякі міста повстали проти римлян. Важлива битва сталася біля підніжжя гори Чаунум з кельтиберами. Бій почався вранці і тривав до шостої години вечора, і обидві сторони зазнали значних втрат. Римляни, за загальним визнанням, здобули перемогу у цій битві. Наступного дня вони воювали знову. На третій день відбулася ще одна битва, в результаті якої кельтибери були остаточно переможені, та їхні табори захоплені та пограбовані. Цього дня загинуло близько двадцяти двох тисяч ворогів, близько трьохсот було схоплено в полон, і було захоплено сімдесят два військових прапори. Гай Гракх усвідомлював, що хоча він досяг деяких успіхів, вони могли бути недовгими, а продовження військових дій могло стати дорогим і тривалим процесом. У зв'язку з цим він прийняв рішення укласти угоду з кельтиберами, в якій запропонував м'які умови.⁴⁹ Ці умови включали обов'язок сплати податку, надання допоміжних військ і заборона на будівництво нових міст на їхніх землях. Крім того, деяким кельтиберським племенам було надано землі, і вони були названі друзями

⁴⁹ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 43-44

Риму. Ця угода тимчасово дозволила завершити конфлікт та зберегти відносний спокій у регіоні.

2.2. II Кельтиберійська війна

Друга кельтиберійська війна проходила вже одночасно з лузитанською, де римлянам довелося зіткнутися з не менш важкою війною в центрі Піренейського півострова. Де кельтибери хоробро та віддано билися за свою свободу. Необхідно сказати, що кельтибери все ж формально визнавали владу рима над собою і згідно із договором Гракха виплачували риму данину і зобов'язувалися не будувати нові міста. Проте, напевно, римлян не влаштовував такий договір, і згодом, коли кельтибери розпочали будівництво нових стін у Сегеді, римляни вирішили, що це порушує Гракхів договір, і звинуватили жителів Сегеди у цьому порушенні. Сегеда переконала мешканців маленьких міст переселитися на свої землі та оточила себе стіною, яка мала довжину сорок стадій. Вони також змусили тітів, сусіднє плем'я, приєднатися. Однак, дізнавшись про це, Сенат заборонив будівництво стіни, вимагав сплати податку, запровадженого за часів Гракха, і наказав мешканцям надати збройний контингент для римської армії, оскільки це була одна з умов договору, укладеного з Гракхом. У відповідь на вимоги про будівництво стіни вони заявили, що Гракх заборонив кельтиберам будувати нові міста, але не заборонив зміцнювати вже існуючі. Щодо податків та військового контингенту, вони стверджували, що їх самі римляни звільнили від цих зобов'язань. Римляни бачили у цьому будівництві загрозу своєму впливу та контролю над цим містом і, ймовірно, вважали, що вони втратять свої позиції у цьому ключовому пункті.⁵⁰

⁵⁰ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 44

У 153 р. до н. е. Рим відправив консула Квінта Фульвія Нобіліора з армією приблизно з 30 000 солдатів, щоб протистояти Сегедійцям.⁵¹ Коли жителі Сегеди дізналися про наближення римських військ, їхнє місто ще не було остаточно зміцнене, тому вони бігли разом із сім'ями до іншого кельтиберського племені на ім'я Ареваки, просивши їх прийняти їх у своє місто. Ареваки погодилися і обрали одного із Сегедців, на ім'я Кар (можливо Карус), своїм лідером. Кар був досвідченим у військових справах. На третій день після його вибору він влаштував засідку в лісі, де втекло 20 000 пішоходів і 5000 вершників, і напав на римлян, коли вони проходили повз. Битва довго тривала, але зрештою Кар здобув велику перемогу, вбивши близько 6000 римських громадян, але загинув і вождь кельтиберів - Кар.⁵² Тієї ж ночі, ареваки зібралися в Нуманції, сильному та гарно укріпленому місті, та обрали собі двох нових генералів: Амбо і Леуко. З цих подій почалася друга кельтиберійська війна яка в основному була зосереджена навколо міста Нуманції. Нобіліор відразу спробував взяти штурмом місто. І коли римська армія на чолі з Нобіліором намагалася штурмувати Нуманцію, стався незвичайний інцидент. Римляни використовували слонів у своїй армії, і одного із цих слонів поранили під час штурму. Поранений слон почав нападати на самих римських солдатів, це викликало хаос і паніку в римській армії. Наслідуючи цей приклад, і інші слони теж почали атакувати римлян. У цей момент захисники міста, скористалися безладом і здійснили вилазку з міста. Вони напали на римських воїнів і розгромили їх, скориставшись хаосом і панікою в римській армії, спричиненим бунтом слонів. Цей інцидент завдав важких втрат серед римських військ і дуже стурбував Римську республіку. Надалі після поразки Нобіліора біля стін Нуманції, Нобіліор вирішив спробувати взяти реванш і продовжити свої військові кампанії.⁵³ Його метою було захопити кілька інших міст, можливо, вважаючи їх менш

⁵¹ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 45

⁵² Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. С. 75

⁵³ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 45

потужними та більш підвладними. Однак і цього разу як Нобіліор, так і його префект зазнали нових поразок у битвах. Ці послідовні невдачі призвели до того, що нові поселення та племена вирішили приєднатися до повстання проти римлян. Це означає, що населення, яке раніше було нейтральним або навіть союзним з Римом, перейшло на бік повсталих, бачачи, що римська армія зазнає труднощів і втрат.⁵⁴ Римська республіка зіткнулася з посиленням повстання і зростаючою опозицією в Іспанії. Особливо тривожним для римлян було приєднання до війни міста Оциліса, в якому до речі зберігалися запаси римської армії. Проте Нобіліор вже не атакував з Оцилісом, він відійшов з військом на зимні квартири, та чекав коли йому на зміну пришлють нового претора. Йому на зміну з риму був відряджений досвідчений Клавдій Марцел, який вже двічі до цього був консулом, а раніше претором в Іспанії. У рік після відходу Нобіліора, Клавдій Марцелл отримав командування та привів із собою 8000 піхотинців та 500 вершників.⁵⁵ Противники спробували влаштувати засідку їхнім військам, але Марцелл діяв обережно та влаштував свій табір перед містом Оциліс з усією армією. Будучи досвідченим воєначальником, він швидко досяг капітуляції міста, надавши йому прощення. Крім того, він узяв заручників та наклав штраф у 30 талантів срібла. Такий поблажливості з боку римлян змусила місцеві племена переглянути майбутнє продовження війни. Почувши про те, наскільки доброзичливим був Клавдій Марцелл, Нергобриги надіслали свого посланця з проханням про мир. У відповідь Марцелл зажадав, щоб вони надали йому 100 вершників як підкріплення, і вони погодилися виконати цю умову. Однак в іншому місці вони напали на варту римської армії і викрали кілька тварин, які несли багаж. Потім, повернувшись зі 100 вершниками, вони стверджували, що виконали свої зобов'язання, пояснюючи атаку на задню варту як помилку, здійснену кількома своїми людьми, які не знали про угоду. Марцел був обурений їх зухвальством, і для покарання приступив до рішучих

⁵⁴ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. C. 75

⁵⁵ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 45

дій, він заковав у кайдани цих 100 вершників, і продав їх в рабство а також продав їх коней, пограбував їхні землі та поділив видобуток між своїми солдатами. Після цього він обложив місто. Побачивши, як облогові машини наближаються і насипи біля стін збільшуються, нергобриги послали переговорника, який був незвичайно одягнений, на ньому була вовча шкіра замість звичайного племенного одягу, і благали про прощення. Марцелл відповів, що прощення не буде, поки всі ареваки, белли і тіти не приєднаються в благанні з цим проханням. Дізнавшись про це, представники цих племен поспішили надіслати своїх послів і благати Марцелла про м'яке покарання та відновлення умов угоди, укладеної з Гракхом. Після цього умови договору Гракха 179 р. до н. е. були відновлені, це сталося в 151 р. до н. е., але не всі племена були згодні на відновлення миру із римлянами, проте зважаючи на кількість згодних, та силу римської армії в них не було вибору, окрім як погодитися.⁵⁶ Претором на наступний рік був Люцій Ліціній Лукулл, який прибув на заміну Марцеллу знову розпочав війну з кельтиберами, оскільки «жадав слави і потребував грошей, оскільки не був багатий»⁵⁷. Він став табором на території племені Ваккаї (Vassaei), хоча не мав указу від Сенату, які були сусідами ареваків, і не тільки ніяк не провокували Лукулла, вони були друзями римлян і ніколи з ними не воювали. Лукулл перейшов ріку Тагус і поставив табір біля міста Каука.⁵⁸ Коли місцеві жителі резонно спитали навіщо він прийшов, і чи є привід для війни, Лукулл відповів, що прийшов тому що плем'я Ваккаїв образило інше плем'я Карпентанів, після таких слів, місцеві жителі були вимушені відійти з околиць, до міста, за стіни задля безпеки. Через декілька днів з міста вийшли воїни і напали на дроворубів і збиральників воїнів Лукулла, та переслідували втікаючих до самого табору. Проте коли в солдатів кельтиберів закінчилися металеві дротики, вони були вимушені відступити назад до міста, і за рахунок цього

⁵⁶ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 48

⁵⁷ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 51

⁵⁸ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. С. 77

римлянами було вбито близько 3000 відступаючих. Наступного дня з міста вийшли люди в коронах та з оливковими гілками і знову спитали у Лукулла, що необхідно зробити, щоб відновити мир між ними. Лукулл запросив 100 талантів срібла і заручників. Ці умови кельтиберами були виконані, але Лукулл і не думав про відновлення миру, з грошей які він отримав від кельти берів він набрав додаткових воїнів у військо і взяв місто штурмом, наказавши вбити всіх дорослих чоловіків в місті, лише небагатьом вдалося вижити і втікти.⁵⁹ Пізніше Лукулл привів свою армію до міста Інтеркатія, і Лукулл дуже легковажно запропонував жителям міста заключити мирний договір. Місцеві жителі дорікнули Лукулли, чи він хоче заключити такий же мир, який він заключив із ваккаями. Після цього армія Лукулла стояла на готові так само як і армія міста Інтерактія, але ніхто не ризикував зробити перший хід. В цей момент, момент затишшя сталася одна цікава подія. Один із варварів виділявся своїм чудовим спорядженням і часто приходив між армією, кидаючи виклик римлянам на одиночний бій. Коли ніхто не відповідав на його виклик, він знущався з римлян, виконував тріумфальний танець і йшов. Після того, як він зробив це кілька разів, Сципій (Публій Корнелій Сципій Еміліан Африканський Молодший), який був тоді ще молодим хлопцем, відчув сильне невдоволення і одразу ж прийняв виклик на поєдинок. І, на щастя, він переміг, незважаючи на те, що був меншого зростання, ніж його суперник.⁶⁰ Римляни зіткнулися з відсутністю важливих продуктів, таких як вино, сіль, оцет та олія, і змушені були харчуватися лише хлібом із пшениці та ячменю, а також великою кількістю м'яса оленів та кроликів, яке готували без додавання солі. Це призвело до масових випадків дизентерії, від якої багато хто загинув. Зрештою, коли вони завершили будівництво облогових укріплень і почали руйнувати ворожі стіни за допомогою облогових машин, вони увірвалися до міста, але швидко зазнали поразки через чисельну перевагу ворога і вимушені були тікати, але не

⁵⁹ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 51

⁶⁰ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 52

знаючи місцевості потрапили до якогось резервуару, чи ями, де більшість загинула. Наступної ночі містяни відновили цілісність стіни. Оскільки обидві армії були виснажені і страждали від хвороб, Сципіон запропонував мир і обіцяв, що договір не буде порушено, і його обіцянки були прийняті з урахуванням його доброчесної репутації. У результаті війна була завершена за такими умовами: Інтеркатії мали надати Лукуллу 10 000 плащів, певну кількість худоби та п'ятдесят заручників. Однак золото і срібло, які вимагав Лукулл і заради яких він розпочав цю війну, вважаючи, що вся Іспанія багата на ці метали, так і не були передані. Конкретно це, кельтиберське плем'я не вважало цінними золото та срібло⁶¹.

2.3. III Кельтиберійська війна (Нумантійська)

III Кельтиберійська війна спалахнула з небаченою силою в 143 р. до н. е., та була частиною масштабного повстання проти римського панування на півострові. Так як основні військові дії були сконцентровані навколо міста Нуманція, тому в деяких джерелах можна зустріти цю війну під назвою саме «Нумантійської». У 143 році до н.е. під час війни з аруаками та нумантійцями, яких Віріят підбив до заколоту, Рим вислав для придушення повстання, Цецілія Метелла з численною армією.⁶² Метелл швидко підкорив аруаків, напавши на них під час збору врожаю, але залишились два міста: Терманція і Нуманція. Нуманція, була оточена річками, оврагами та лісами, мала один шлях, ускладнений рвами та скелями, таким чином, вона представляла собою важку ціль для захоплення. Вісім тисяч нумантійців, саме такою напевно була їх армія, відмінні всадники та піхотинці, створили серйозні труднощі для римлян. В 142 р. до н. е. після закінчення зими Метелл передав в командування Квінту Помпею своє військо, яке включало в себе

⁶¹ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 52-54

⁶² Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. С. 80

30-тис піхотинців і 2-тис кінноти, який, розташовуючись нижче Нуманції, був змушений відійти.⁶³ Нумантіїці напали на його всадників, які слідували за ним, і знищили їх. Коли Помпей повернувся, він перевів армію на рівнину, нумантіїці обманним маневром заманили його до рвів та частоколів, де загинула більшість римлян. Побачивши, що його війська щоденно зазнають серйозних втрат в малих зіткненнях з набагато меншими за чисельністю противниками, Помпей вирішив спробувати вдачу та захопити місто Терманцію, розглядаючи його як більш легку ціль. Однак і тут він втратив 700 людей, і термантіїці змусили його трибуна тікати з провіантом. В третій раз у той же день під час битви, римляни були змушені відступити на круті схили і обриви, де багато з них загинули. Наступного дня вороги знову вийшли проти них, і тривалі бої не принесли рішучого результату. Після цього Помпей вирушив до міста Малії, захопивши арсенал нумантіїців, а потім рушив до Седетанії, де його армія стикнулася з якимось Тангіном. Повернувшись до Нуманції Помпей хотів взяти в блокаду одну з річок, які йшли до міста, проте нумантіїці нападали на його людей й завдавали великих труднощів для того, щоб римляни могли закріпитися на місці. При таких обставинах з Риму Помпею були надіслані додаткові сили, для того, щоб поповнити ряди армії та замінити деяких солдат. Відійшовши на зимові квартири, багато солдатів страждали від кишечних захворювань, та багато загинули. В 139 р. до н.е. переймаючись, що його будуть судити в Римі за погане ведення війни, Помпей таємно вів перемовини з нумантіїцями. Потрібно зазначити, що і самі нумантіїці сильно страждали від хвороб, неврожаю, та відсутності харчів, тому теж направляли своїх послів до Помпея. Нумантіїці погодилися здатися на волю Риму, Помпей виставив умови, щоб йому заплатили 30 таланів срібла, а також видали всіх полонених та перебіжчиків. Коли на зміну Помпею прийшов Марк Попілій Ленат, він став заперечувати укладений ним мир, знаючи, що він був укладений без

⁶³ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 76

дозволу та узгодження з сенатом, після того як нумантійці почали вказувати на свідків, які були присутні під час укладення миру, консул Марк Попілій відправив Помпея разом із нумантійською делегацією до Риму на суд. Судом було постановлено продовжувати війну, але коли ця інформація дійшла до Попілія пройшло вже багато часу, і хоча він і вторгся до сусідніх територій з нумантійцями, більшого він зробити не встиг оскільки прибув його наступник Гостилій Манцин.⁶⁴

В 137 р. до н. е. Манцин постійно зазнавав поразок у сутичках з нумантинцями, і, втративши багато воїнів, врешті-решт був вимушений відступити до свого табору. Оскільки пійшов слух про те, що на допомогу нумантійцям йдуть кантабри та ваккеї, Манцин, вивів своє військо до укріплення, збудованого ще Нобіліором. З настанням світанку він, замкнутий там без запасів і оборонних споруд, оточений нумантійцями, які погрожували всіх вбити, якщо мир не буде укладено, уклав його на рівних умовах для римлян і нумантійців. Але в Римі сильно обурились таким позорним миром, і вислали в Іспанію іншого консула Емілія Лепіда, а Манцина викликали назад до Риму на суд.⁶⁵ Лепід не дочекавшись наказу з Риму напав на плем'я лаксеїв, звинувативши їх в тому, що вони постачали припаси нумантійцям. Він почав осаду міста Паланція, найбільше місто ваккеїв. В цей час до Лепіда прибули посли з Риму, з донесенням, про те, що сенат не розуміє, чому попри важкі втрати, та часті поразки він почав нову війну, та заборонив вести війну проти ваккеїв. Проте війна вже була почата, і боячись, що римляни зараз відступлять і повністю втратять свій авторитет серед місцевого населення, Лепід відмовився виконати наказ сенату, та відіслав посланців з докладом, в якому привів всі ці доводи. Оскільки осада Паланції затягнулася, римляни почали відчувати нестачу провіанту, а потім їх охопив голод. Вони дійшли до того, що з'їли всіх вьючних тварин, багато людей померло від голоду. Обидва

⁶⁴ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 77-79

⁶⁵ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 80

лідера, Лепід і Брут, тривалий час утримували облогу, але в одну ніч раптово вирішили згорнути табір. Трибуни та старші центуриони, обходячи весь табір, поспішали, щоб всі зібралися до світанку. Серед шуму та безладу воїни, залишали своїх поранених та хворих. Відхід був неорганізованим і хаотичним. Паллантіїці від світанку до самого вечора атакували з усіх боків, завдаючи війську римлян великих втрат. Починаючи з настання ночі, деякі з римлян почали падати від нестачі сил. Після такої втечі в 136 р. до н. е. сенат відізвав Лепіда назад до Рима не як консула, а як звичайну людину, і наклав на нього великий штраф, за невдачі та непокору.⁶⁶

Події, що розвернулися навколо нумантіїців, війна, та серія поразок римської армії від нумантіїців та ареваків, виявили некомпетентність римських генералів. Стикнувшись з такими обставинами, сенат був вимушений поспішно реагувати, оскільки такий перебіг подій на Іберійському півострові загрожував втратою впливу і як слідство, підконтрольних територій. В таких подіях було вирішено відправити людину, яка вже була на півострові, знайома з місцевими племенами і їх тактикою ведення боїв, а найголовніше, вже перемагала. Цією людиною виявився Публій Корнелій Сципіон Еміліан Африканський.⁶⁷ В 133 р. до н. е. ого обрали консулом як і в перший раз без жеребкування, оскільки спочатку він сам не висувався на цю посаду.⁶⁸ Тим не менш, сенат не надав тому війська сси лаючись на те, що воно потрібне в інших місцях, зокрема для придушення повстання на Сицилії. Він взяв з собою, за дозволом сенату, лише добровольців, висланих йому на основі особистого бажання окремими державами та царями, а з Риму своїх друзів — близько п'ятисот осіб. Усіх їх, в кількості до чотирьох тисяч, він віддав під команду своєму племіннику Бутеону, а сам із невеликою групою вирушив вперед в Іспанію, дізнавшись, що там військо веде безладне, і розпусте життя. Він добре розумів, що не

⁶⁶ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 81-83

⁶⁷ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. С. 86

⁶⁸ Валерий Максим. Достопамятные деяния и изречения, Т. VIII. 15.4

переможе ворогів, якщо не зможе подолати недисциплінованість у своїх рядах.⁶⁹ Прибувши до табору перше, що він зробив – почав наводити все до порядку. Він наказав, вигнати всіх торговців, проститутток, віщунів, до яких часто стали ходити військові в наслідок постійних програвів, наказав, продати всі обози за виключенням тих, які він дозволить залишити, також наполягав, щоб в кожного солдата для їжі був тільки один вертіль, мідна чаша, та чаша для пиття.⁷⁰ Такими суровими діями він навів порядок в стані війська, та натренував для подальших боїв. Він зібрав приблизно 60 000 осіб, близько 300 катапульт і 12 слонів, які йому вислав Югурта. Направившись у бік Нуманції, він обрав більш довгий маршрут, ніж зазвичай, і вторгся на територію вакцеїв. Він шукав необхідну кількість пшениці для забезпечення і перешкоджав її поставкам нуманційцям. По прибуттю в область палантинів пшениця була готова до жатви. Потім він продовжив свій шлях до Кауки (Кока), відправивши послів, щоб попередити, що не планує обтяжувати її, як це робив Лукул кілька років тому. Потім він рушив у бік Нуманції, прибувши в це місце приблизно в жовтні.⁷¹ Прибувши до Нуманції він одразу почав будувати фортифікаційні спорудження, за його наказом було побудовано сім постів навколо міста, на чолі одного з таборів він поставив свого брата Максима. І хоч нуманційці часто виходили з міста готові до бою і провокували його Сципіон не зважав на них, вважаючи що битися з загнаним в кут ворогом небезпечно. Також за наказом було побудовано рів та укріплений вал, окружність міста становила 24 стадії, а довжина валу не менше ніж в два рази більше.⁷² Сципіон наказав викопати другий рів, трошки вище першого, і велів вбити в нього загострені стовбури дерев, та побудувати стіну шириною вісім футів та висотою десять. З усіх сторін вздовж стіни були побудовані вежі на відстані 120 кроків одна від одної. Оскільки мулистий ґрунт, в одній частині не дозволяв йому оточити його стіною, він

⁶⁹ Аппиан. Римская история, Т. XIV . 84

⁷⁰ Аппиан. Римская история, Т. XIV . 85

⁷¹ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. С. 87

⁷² Аппиан. Римская история, Т. XIV . 90

створив тут насип такої ж висоти і ширини, що й стіна. Після того як всі підготовчі дії були завершені, всі сторожові вежі були забезпечені всім необхідним, всі воїни стояли на своїх місцях, Сципіон став чекати. Необхідно також сказати, що не маючи змоги побудувати міст через річку, що проходила, біля нуманції, та через яку нумантійці могли отримувати провізію та зброю, було прийнято рішення, побудувати два укріплення по одному на кожному березі, та спустити на воду, стовбури увішані, мечами та наконечниками від списів, таким чином шлях через річку був закритий для нумантійців. Війська ж Сципіон розташував таким чином, що 30-тис охороняли фортифікаційні споруди, 20-тис мали атакувати стіни, а 10-тис. були в запасі. Сципіоном була побудована настільки досконала система, що коли нумантійці малими групами, виходячи з міста атакували сторожові вежі, кожна сусідня сповіщувала наступну і так по колу, що і вже через декілька хвилин, до атакованих приходила велика підмога. Одного разу таки невеликому загону нумантійців вдалося прорватися через одну з веж, і коли це було зроблено вони поїхали просити допомоги у ареваків, проте ареваки були настільки залякані такою організацією римлян, що навіть не стали слухати. Але було одне місто Лутія, яке хотіло допомогти нумантійцям, точніше не все місто а скоріш молоді люди, які схиляли старійшин до того, щоб виступити на допомогу Нумантії. Старійшини в свою чергу таємно донесли це до Сципіона, і він з великим числом легкоозброєних солдат пішов до міста, коли він прийшов він вимагав видати ініціаторів серед молодого населення. Коли вони були видані, Сципіон наказав відрубити їм руки, коли це було зроблено, повернувся до свого табору.⁷³ Одного разу страждаючи від нестачі припасів нумантійці відправили до Сципіона посла, Авара, щоб дізнатися не погодиться той на м'які умови здачі міста, і на укладення договору на рівних умовах. Сципіон сказав тільки, що вони повинні здатися римлянам. Принісший таку відповідь, Авар був вбитий

⁷³ Аппиан. Римская история, Т. XIV . 94

нумантійцями, з усіма його послами, як передвісник біди. Але згодом повна блокада Сципіона все ж дала про себе знати, коли в Нумантії зовсім закінчилася їжа, вони як і багато хто ще, за необхідністю їли виварену шкіру, коли ж закінчилася і вона, почали їсти людське м'ясо, спочатку розчленовували тільки померлих, але така довга осада далась взнаки, люди здичавіли, і більш сильні почали вбивати для їжі слабших. Тільки такі умови змусили нумантійців здатися Сципіону, він наказав їм винести всю зброю в одне місце, і через день з'явитися в іншому. Нумантійці попросили в Сципіона ще один день, оскільки деякі з них бажали звести рахунки з життям, не будучи захопленими. Через два дні виживши з'явилися в умовленому місці, 50-х Сципіон забрав для тріумфу, а інших продав, а місто зруйнував.⁷⁴ Так завершилося завоювання Нуманції, приблизно в 133 р. до н. е., хоча тріумф був відсвяткований в 132 р. до н. е., міста, що витримало величезну кількість боїв, нарешті було знищено, і таким чином, римляни завершили стадію воєн з кельтиберами, на деякий час.

⁷⁴ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. C. 88

Розділ III. Завершення завоювання

Події які відбувалися в кінцевому етапі римського завоювання Іберійського півострова. Економічні та соціополітичні зміни на Іберійському півострові. Повстання в Лузитанії, повстання в Кельтиберії, війни на заході та північному-заході Іспанії, Війна при Августі та Агриппі

3.1 Інтеграція Іспанії в римську культурну, економіко-політичну систему (Романізація)

Після 133 р. до н. е. Іспанія потроху зазнає змін, стає потужною адміністративною одиницею римської імперії, а також в продовж наступних років багато разів буде використовуватися як політичний притулок для осіб які потрапили в немилість до правлячого кола в Римі. Хоча ще під час II пунічної війни, в Іспанії почали з'являтися міста та поселення засновані римлянами саме падіння Нумантії та смерть Віріата стали вирішальними в встановленні миру на півострові. Мир який настав запровадив зміну політичних, соціальних та економічних структур, почалась романізація Іспанії. Цей процес не був легким чи швидким, проте він був неминучим,

складнощів додавали криза в Римі, а також в Іспанії, виснаження в моральному та економічному плані населення лузитан і кельтиберів, після зтяжної і кровавої боротьби з римським суспільством. Романізація - це складний та багатогранний процес, що складається з різних аспектів, таких як економічний, соціальний, політичний та культурний перетворення завойованого суспільства. Економічна романізація передбачає інтеграцію провінційної економіки в загальноримську систему. Соціальна інтеграція включає розповсюдження соціальних відносин античного суспільства в його римському варіанті на території провінцій. Політична інтеграція в римське суспільство включає в себе розповсюдження римського громадянства, витіснення місцевих політичних інститутів римськими, створення муніципалітетів та колоній на місці туземних спільнот, а також включення місцевого населення в політичну систему Рима. Культурна романізація, яка включає в себе аспекти, такі як поширення латинської мови на шкоду місцевим мовам, інтеграцію римської культури, включаючи релігію, та загального способу життя Рима серед іспанців. Відбулося підпорядкування судової, податкової, політичної, законодавчих систем в бік римської держави. Ця зміна передбачала включення місцевих племен у спосіб життя, який би повністю відповідав життю в Італії та Греції. Навіть якщо ці соціальні та економічні зміни відбувалися з набагато менших і скромніших засад. З іншого боку до змін на півострові також причетні, велика кількість мігрантів з Італії, які привнесли з собою такі трансформаційні елементи як: розповсюдження своєї валюти, активізація торгівлі, створення гарнізонів на території Іспанії, мобілізацію місцевого населення для служби в Римі, заснування колоній по римському зразку, нові методи ведення сільського господарства та нові сільськогосподарські інструменти, привнесення нових традицій та обрядів.⁷⁵ За рахунок багатства землі на півдні Іспанії, господарське життя починає пристосовуватися до нових реалій. Іспанське

⁷⁵ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. C. 94

зерно, а потім олія та вино, поступово завойовують італійський ринок. Брали участь у процесі колонізації Піренейського півострова іноземці, включаючи громадян Риму та італійців, на яких сильно вплинула криза. Безсумнівно, привабливість для цих емігрантів була здебільшого в багатстві іспанських надр, які були багаті великою кількістю ресурсів для необхідних для розвитку в військовому і торгово-промисловому плані, до того ж ці надра були майже не освоєними. Поступово ці емігранти внесли зміни до соціо-економічних структур місцевого населення, сприяючи перетворенню іспанців на римських громадян. У цей період також приєдналися до цих груп колоністів ветерани, які були звільнені після воєн в Іспанії. Римські магістрати, вислані в Іспанію, надавали цим ветеранам землі і забезпечували їх поселенням у містах. Результатом цього колоніалізму стало поступове зникнення традиційних структур місцевого населення та впровадження римських соціо-економічних форм у регіонах, де присутність римлян і італійців була особливо значущою. Отже, провінції Іспанії стали однією з найбільш романізованих областей на заході Середземномор'я. Тому Піренейський півострів слугував притулком для політичних емігрантів, які брали участь у різних фракційних конфліктах, наприклад, Квінт Серторій, який перебував в Іспанії під час громадянської війни в Римі 80-х рр. до н. е.. Слід в декількох словах розповісти про діяльність Серторія. В цей період розгорнулася в Римі битва між прихильниками двох партій – маріанців і сулланців, Квінт Серторій був назначений намісником Іспанії, і віддалився туди для того, щоб окрім своїх обов'язків підготувати армію для боротьби. Проте він не встиг використати Іспанію як плацдарм для боротьби з римським урядом, і був вибитий звідти одним з прихильників Сулли, Гаєм Аннієм Луксом⁷⁶, після цього він вимушений був на деякий час переміститись в Африку. Проте в 80 р. до н. е. повсталі лузитани через посланців попросили

⁷⁶ Плутарх. Серторий, 7

Серторія взяти командування над ними.⁷⁷ Для Серторія, це була чудова можливість продовжити боротьбу з урядом Сулли. Серторій привів з собою залишившихся з ним воїнів і досить швидко став якщо можна так сказати, володарем, великої частини Іспанії, до нього також окрім лузитанів приєдналися багато місцевих племен. Взимку 77-76 рр. до н. е. в Італії після смерті Сулли, почалися повстання проти господарювавшого режиму, проте будучи розбитою, армія яка налічувала 20-тис воїнів і 1500-тис всадників на чолі з Марком Перперною прибули до Іспанії і приєдналися до Серторія.⁷⁸ Серторій навіть створив свій власний сенат⁷⁹, який виконував ті ж самі функції що і сенат в Римі, він призначав преторів, та квесторів, які могли управляти якимись землями та військами. Оскільки Серторій і його поплічники вважали сенат і владу в Римі незаконною, то з їх погляду, сенат який був ними створений, був єдиним справжнім. В Римі ж навпаки, проти Серторія навіть була розвернута пропагандистська компанія, зняті повноваження проконсула, та вислані проти нього дві армії, спочатку це був Квінт Цецилій Метелл, а після нього, коли спроби придушити повстання виявилися невдалими, був послан і Гней Помпей. Серторій створив досить цікаву, нестабільну державу, оскільки війна затягувалась протиріччя між римлянами та місцевим населенням наростало, та і в самому римському таборі, все частіше виникали сутички, політичні суперники в армії, від ім'я Серторія вводили високі податі та жорстокі покарання, що також сварило місцеве населення з римлянами. Все це тривало доки не досягло свого апогею, якою стала змова та вбивство Серторія Перперною. Серторій був з'єднуючою ланкою між місцевим населенням та римлянами, після його смерті іспанці від'єднались від римлян, кельтибери, яких з Серторієм з'єднували клієнтські відносини, не мали перед римлянами обов'язків, лузитани, які вибирали Серторія своїм вождем, одразу відмовилися підкорятися комусь іншому. Навіть в римському таборі таке

⁷⁷ Плутарх. Серторий, 10-11

⁷⁸ Плутарх. Серторий, 15

⁷⁹ Аппиан. Римская история, Т. XIV. 101

вбивство викликало невдоволення серед солдат, Перперні вдалося вгамувати невдоволення, але без іспанців римське військо на чолі з Перперною було приречено на поразку, з рештою і сам Перперна був вбитий, після биви з Помпеєм⁸⁰.

З моменту початку мирного управління, Рим вперше почав сприймати Іспанію не як арену для бойових дій, а як адміністративну частину держави, змінилися критерії в управлінні, претори які слугували сполучною ланкою між римом та місцевими племенами, стали віддавати пріоритет на сам перед адміністративним задачам а не військовим. В іспанію сенатом була відряджена комісія⁸¹ яка мала займатися питаннями півострова, оскільки до цього часу юридичні основи різних міст та племен були різними, і залежали від їх відношень з Римом, для вирішення цих і інших важливих питань, стосовно розподілу землі, місцевих виборів і була відряджена комісія. Серед інших питань комісія приймала рішення про реструктуризацію приєднаної території та визначення меж кожної провінції. Однак такий розподіл земель зовсім не вирішив проблему молоді та менш забезпечених кельтиберійців, а навпаки, її посилив. Можливо, саме такі обставини спричинили деякі кельтиберські повстання в майбутньому. На жаль, відомості про роботу комісії не дійшла до нас через втрату книг Тита Лівія за ці роки. Тому досить складно дати адекватну оцінку їх діяльності за цей період. Як показником романізації місцевого населення можна вважати знайдену, так звану контребійську таблицю, що датована 87 р. до н. е.⁸² і містить в собі інформацію стосовно суда між двома общинами який проходив за позовом однієї з них. Сосинестани продали саллівієнцям землю для проведення каналу, але це викликало невдоволення алавоненців. Справа була передана для розгляду римському наміснику. З рештою суд виграли саллівієнці. Ймовірно, справа була в тому, що в умовах посушливого клімату долини

⁸⁰ Плутарх. Серторий, 25-27

⁸¹ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 99

⁸² Циркин Ю. Б. История Древней Испании. СПб. 2011. С. 98

Ібера продаж землі саллівієнцям для проведення каналу завдавав якихось незручностей в постачанні аллавоненців водою. В ролі судді виступав римський намісник Гай Валерій Флакк, він обмежився постановкою юридичних рамок процесу, а рішення передав на третейський суд сусідньої нейтральної громади, які судили не за римським, а за місцевим правом.⁸³

3.2. Лузитанські повстання

З моменту закінчення нумантійської війни, падіння самої Нуманції а також смерть Віріата, були вирішальними в контексті завоювання Іспанії Римом. Після цих подій Рим більше не стикався з такою запеклою та завзятою боротьбою іспанських племен проти них. Східна, південна, центральна та західна частини Іберійського півострова увійшли до складу римської імперії. Рим розповсюдив свою владу майже на всю Іспанію, тому всі повстання які ставалися в завершальний період, слід вважати саме повстаннями, а не повноцінними війнами. Часто повставали лузитани, в 115 р. до н. е. претором в дальню Іспанію був обраний Гай Марій⁸⁴, а в 114 р. до н. е. сталося повстання лузитан,⁸⁵ про цей епізод в історичній літературі майже нічого не написано, відомо лише те, що Гай Марій успішно його подавив. В 109 р. до н. е. претором дальньої Іспанії став Квінт Сервілій Цепіон, в тому ж році бився з лузитанами і переміг⁸⁶, за що був нагороджений тріумфом. Також в 101 – 100 рр. до н. е. відбувалися сутички лузитанів з римлянами під командуванням Люція Корнелія Долабелава. В 99 р. до н. е. сутички з лузитанами продовжилися під час преторства Гая Цецилія Кальда.

⁸³ Richardson J. S. The «Tabula Contrebiensis»: Roman Law in Spain in the Early First Century B. C. // JRS. 1983. Vol. 73. P. 39.

⁸⁴ Плутарх. Гай Марій. 6

⁸⁵ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. C. 98

⁸⁶ Broughton T. Magistrates of the Roman Republic, NY. 1951. C 546, 549

Також з лузитанами бився претор дальньої в 95 – 93 р. до н. е. Іспанії Публій Ліциній Красс В 93 р. до н. е. претором в Іспанії був Публій Корнелій Сципион Назіка,⁸⁷ який також зміг придушити повстання лузитан. В джерелах є згадки про повстання в дальній Іспанії при Назике, в наслідок повстання, та для його придушення він зруйнував декілька міст лузитанців а також вбив їх лідерів.

3.3. Кельтиберійські повстання

В 99 р. до н. е. серед кельтиберів відбулось повстання, з яким довелося зіткнутися Гаю Цецелію Кальду, яке він успішно придушив. Можливою причиною цього повстання може бути, що кельтибери не побачили вдячності римлян, за те, що в 104 р. до н. е. вони змогли перемогти і змусити відступити назад за Піренеї, плем'я цимбрів, які об'єднавшись з тевтонами та іншими племенами завдали риму серію великих поразок. Наступного року ще з одним повстанням довелося зіткнутися Тіту Дідію, направлений в Іспанію після придушення другого повстання рабів в Сицилії, знищив близько 20-тис аруаків, та переніс їх місто Термес з гор на плоскогір'я, та заборонив будувати стіни, щоб їм було легше керувати.⁸⁸ Після чого осадив місто Календа, та продав його жителів в рабство. Також Дідій зміг розібратися з місцевими жителями, які через бідність займалися грабунком, за допомогою хитрості, він змусив їх зайти в укріплене місце, під приводом, роздачі землі, та перебив всіх. Якщо коротко охарактеризувати дії Дідія, то можна сказати, що він придушив повстання вже покорених племен, та розширив володіння римлян вглиб півострова, за що при поверненні до Риму, отримав тріумф. На придушення нового повстання в 93 р. до н. е. був відряджений Гай Валерій Флакк, в місті Бельгеді, кельтибери повстали, і

⁸⁷ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. C. 99

⁸⁸ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 100

через невдоволення сенаторами спалили їх разом з будівлею. Прибувши на місце Флакк стратив зачинщиків, знищивши близько 20-тис.⁸⁹ Також Флакк був в Іспанії і в 87 р. до н. е. приблизно до 82 р. до н. е.⁹⁰

3.4. Цезар в Іспанії, війна при Августі та Агриппі

В 49 р. до н. е. розпочалася нова громадянська війна, Гней Помпей з військами відправився на Балкани, Цезарь користуючись цим, зайняв Рим, проте переслідувати Помпея не наважувався. Тому спочатку, щоб не отримати удару в спину в важливій битві з Помпеем, він відправився в Іспанію, де преторами були люди Помпея. Вдало використовуючи тактику, Цезарь зміг подолати поплічників Помпея, в битві при Ілерді, до того ж місцеві жителі підтримали Цезаря, два з трьох легатів Помпея були подоланими Цезарем в бою, третій, Варрон, побачивши це сам капітулював.⁹¹ Ситуація в дальній Іспанії не була такою мирною, як того хотів Цезар, про це свідчить, призначення на посаду претора Квінта Кассія Лонгіна і надання йому чотирьох легіонів⁹², який вже був там квестором в 54-50 рр. до н. е., після призначення Кассій вжив необхідних заходів для стабілізації ситуації в регіоні, одним з таких заходів була війна з лузитанами, після якої він запровадив великі податі.⁹³ Такі дії спонукали місцевих жителів до змови, хоч вона і провалилася, декілька туземних легіонів повстали проти Кассія, для приборкання повстання Кассій направляє свого підлеглого, Марка Клавдія Марцела Езеріна, проте він встає на чолі повстання, замість того щоб його придушити. Кассій розуміючи, що не зможе з існуючими зараз у нього силами здолати Марцела, тому звертається за допомогою, до мавританського

⁸⁹ Аппиан. Римская история, Т. VIII. 100

⁹⁰ Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, M. 1999. С. 101

⁹¹ Цезарь. Записи Юлиа Цезаря про Гражданскую войну, II. 17

⁹² Цезарь. Записи Юлиа Цезаря про Гражданскую войну, II. 19

⁹³ Цезарь. Записи Юлиа Цезаря про Александрийскую войну, 50-51

царя Богуда.⁹⁴ Бойові дії були сконцентровані навколо міста Улії, перевага була на стороні Марцела, він усіляко намагався уникнути бойових дій. Для вирішення цього питання з ближньої Іспанії прибув Марк Емілій Лепід. Лепід прибув з великим військом, проте не дивлячись на сподівання Кассія, фактично він став на сторону Марцела. Лепід розумів, що Марцела підтримує місцеве населення, а об'єднання сил з Кассієм, фактично означало початок нової запеклої війни. Звісно Лепід розумів, що Марцел був винним в фактичному бунті, але зважаючи на реальний стан подій, він зробив як найкраще для держави і збереження миру. Був досягнутий компроміс, бойові дії припиняються, а Кассію дозволяється відійти, зберігши всі багатства, що в нього були. Дізнавшись про прибуття нового претора, Кассій розмістив війська на зимні квартири, а сам сів на човен, по при погану для плавання погоду, як зазначається тому що боявся, що його скарби хтось вкраде, та відправився вгору по річці Ібер, але через погану погоду, його човен затонув разом із ним і його скарбами.⁹⁵ Ці події на деякий час заспокоїли місцевих жителів, але вогонь повстання розгорівся знову коли Марк Катон, вмовив старшого сина Помпея, Гнея, просити допомоги у колишніх прихильників свого батька, в цей час молодший син Секст спробував напасти на Богуда, а коли йому це не вдалось висадився з армією на Болеарських островах. Ймовірно, що планом помпеянців, було, використати повстання в Іспанії для того щоб піти в похід на Рим. Секст затримався на Болеарських островах, і північна Іспанія повстала вигнавши претора. Це нове повстання призвело до того, що велика кількість міст Баетики і дальньої Іспанії повстали проти Цезаря, однак деякі міста все ж залишилися вірні йому, так Помпею на материку довелося боєм брати Новий Карфаген, ще пізніше, Сексту Помпею довелося завойовувати інші міста. В 46 р. До н. е. Секст Помпей прибув до Іспанії, а згодом із Африки прибув і старший брат Гней Помпей, який прийняв командування над військами. В 45 р. до н. е. відбулася важка битва

⁹⁴ Цезарь. Записи Юлия Цезаря про Александрийскую войну, 62

⁹⁵ Цезарь. Записи Юлия Цезаря про Александрийскую войну, 60-64

біля Мунди в якій Цезарь все ж зміг перемогти, Гней Помпей був поранений, втік, та потім був вбитий⁹⁶, Секст Помпей, який обороняв Кордубу, відступив до гір ближньої Іспанії. На цьому етапі масштабні Цезарівські війни в Іспанії можна вважати завершеними.

Після смерті Цезаря, основні бойові дії в Іспанії в основному були зосереджені навколо діяльності Секста Помпея. Після поразки і смерті його брата під Мундою, Секст не здався, та продовжив боротьбу з цезаріанцями.⁹⁷ Ще до смерті Цезаря, розуміючи що у відкритому бою, він все ще не зможе подолати війська Цезаря, через відсутність достатньої кількості воїнів, він вибрав своєю тактикою, партизанську війну. Направлений Цезарем в Іспанію претор Гай Карріна, не зміг знищити Секста, через вибрану їм тактику ведення бою, Цезар змінив Карріну, Гаєм Азинієм Полліоном, який вже бував в Іспанії і розумів як вести бойові дії на цій місцевості, ймовірно він вже був з Цезарем в битві при Мунді. Напевно ситуація в Іспанії була на думку Цезаря досить небезпечною, через деякий час в Секст Помпей зміг накопичити армію і він міг перейти до відкритих битв. В 44 р. до н. е. Секст зміг захопити Новий Карфаген, а також в тому ж році взяв місто Барія. В дальній Іспанії по при сильну прихильність місцевого населення Цезарю, Жорстоке правління Квінта Кассія, змінило настрої в суспільстві, цей фактор а також новина про смерть Цезаря, в купі призвели до нового повстання.⁹⁸ До Помпея з числа місцевого населення приєдналось шість легіонів. Цезар незадовго до своєї смерті призначив Лепіда намісником Трансальпійської Галії та Ближньої Іспанії, таким чином більша частина Іспанії діставалась Лепіду, тоді як за Поліоном залишалась Лальня Іспанія, проте після вбивства Цезаря, Лепід який на той момент ще збирав армію, став учасником подій після смерті диктатора, коли Антоній видав декрет про знищення тиранії, Лепід фактично втратив свій пост. Таким чином в Іспанії склалася важка

⁹⁶ Плутарх. Цезарь, 56-64

⁹⁷ Cassii Dionis Cocceiani. Historiarum Romanarum Quae Supersunt. XLV. 10

⁹⁸ Цезарь. Записи Юлия Цезаря про Александрийскую войну, 52-59

ситуація, Полліон не мав достатніх сил для відкритої конфронтації з військами Секста, тому про придушення цього повстання не йшло і мови. Але і сам Секст не форсував події, він віддав перевагу веденню перемов. В 44 р. до н. е. він через свого тестя Скрибонія Лібона надіслав лист, консулам Антонію і Долабеллі, з пропозицією, він розпустить всі війська та припинить повстання, а натомість йому повернуть майно його батька.⁹⁹ Цицерон через свої канали розповсюдив цей лист, надіславши його народним преторам, трибунам, та в сенат, для того щоб Антоній, який був крупнішим покупцем майна Помпея, і Долабелл не змогли замовчати його. Його умови були прийняті і до нового року Секст домовився з Лепідом, Секст повинен був отримати відшкодування з конфісковане майно, а сам же мав покинути Іспанію,¹⁰⁰ до того ж він знову ставав громадянином Риму.

В 40 р. до н. е. Іспанія, разом із західною частиною держави, по договору між Октавіаном і Антонієм, перейшла під юрисдикцію Октавіана.¹⁰¹ Після того як Іспанія перейшла під управління Октавіана, з 39 до 37 рр. до н. е. там діяв Гней Доміцій Кальвін, він виступив проти церетанів, та розповсюдив сферу свого впливу, також надав статус муніципію місту Емпоріон.¹⁰² На зміну Кальвіну прийшов Гай Норбан Флакк в 38 р. до н. е. з його ім'ям можливо пов'язане заснування міста «Норба Цезаріна», на цю тему існує багато досліджень, і до спільної думки вчені ще не прийшли.¹⁰³ Після Норбана, ще деякі полководці отримували тріумфи за діяння в Іспанії, але масштабні бойові дії, можна сказати на деякий час були завершені. В 30 р. до н. е. Октавіан подолав Антонія і став єдиним володарем держави, і Іспанія як і інші західні провінції присягли йому на вірність. Повне підкорення Іспанії було важливою частиною становлення Октавіана як правителя. К кінцю епохи республіки Римом була підкорена майже вся Іспанія, незалежними

⁹⁹ Цицерон. Письма Аттику, XVI. 4

¹⁰⁰ Cicero. Philippics, V. 41

¹⁰¹ Аппиан. Гражданские войны, Т. V. 51, 65

¹⁰² Ю. Б. Циркин. Римский Эмпорион. Путь к муниципию, Л. 1990. С 124

¹⁰³ J. S. Martin. Consideraciones acerca de la fundación y evolución de la colonia Norba Caesarina, М. 1982. С. 147

залишалися лише північні, та північно-західні райони, які підкорив Октавіан в 19 р. до н. е. були підкорені Астурія і Кантабрія. На цьому етапі «зовнішні» війни з Іспанією закінчилися. Ще були окремі невеликі повстання, але суттєві війни закінчилися.

Характеризуючи політику Римської держави епохи закінчення завоювання Іспанії, при Цезарі та Августі, можна сказати, що в основному сили держави були спрямовані на остаточне знищення «духу повстання» серед місцевого населення, та реорганізації суспільства на римський лад, створення повноцінної провінції Риму, шляхом заселення території Іберійського півострова римськими громадянами, здебільшого солдатами та селянами, введення римських статутів та законів, відбувалася романізація. Звісно Іспанію часто використовували як арену бойових дій противники влади, через те, що окремі племена, ще мали «бунтівний дух», використовувались як опозиція існуючій владі.

Висновки

Моє дослідження "Захоплення Іспанії Римом" дозволило мені глибше зрозуміти ключові моменти цього історичного періоду та визначити основні етапи римської експансії в Іспанії. Здійснене дослідження покликане висвітлити етапи початку захоплення Іспанії Римом, процес створення провінцій, важливість Лузитанських та Кельтиберійських війн, а також вплив романізації на місцеве населення та період Іспанії під владою Цезаря та Августа.

Спираючись на дослідження я дійшов таких висновків: Іспанія виявилася важким суперником для Римської імперії у процесі експансії. Захоплення Іспанії Римом виявилось складним та тривалим завданням, вимагаючи від римлян значних ресурсів та стратегічного відділення від інших напрямків.

Також було з'ясовано, що впливало на рішення Риму, стосовно експансії Іспанії та їх наслідки. Опір мав значний вплив на стратегію Риму. Щоб підкорити Іспанію, римляни вдавалися до різноманітних військових та політичних стратегій. Важкість завоювання Іспанії також визначила пізніший характер римської імперської адміністрації в регіоні та сприяла романізації іспанської культури.

В процесі роботи над дипломом було досягнуто ще таких висновків: по-перше, створення провінцій в Іспанії було складним процесом, який розпочався з організації та структуризації завойованих територій. Цей етап поклав початок римській адміністративній системі в регіоні та вплинув на соціальну та економічну динаміку.

По-друге, Лузитанські та Кельтиберійські війни відіграли ключову роль у формуванні римської імперії в Іспанії. Ці конфлікти не лише визначили кордони провінцій, але й сприяли розширенню римської культури та влади в регіоні.

По-третє, епоха Цезаря та Августа в історії Іспанії визначалася не лише політичними змінами, але й економічним піднесенням та зміною соціальних структур. Цей період зробив Іспанію важливою економічною та військовою провінцією Римської імперії.

Отже, подальше дослідження може звертати увагу на ролі індивідуальних лідерів, важливість географічних особливостей Іспанії, а також аналізувати взаємодію між іспанцями та римлянами під час того періоду. Додаткові вивчення деталей цього конфлікту допоможуть більш

повно розкрити важливість Іспанії в історії Римської імперії та збагатити наше розуміння давньої історії.

Список використаних джерел і літератури

1. Аппиан. Гражданские войны / пер. с лат. Жебелев С. А. Крюгер О. О. Л. 1935. С. 352
2. Аппиан. Римская История / пер. с лат. Кондартьева С.П. М: Вестник Древней Истории. 1994. С. 390
3. Валерий Максим. Достопамятные деяния и изречения / пер. с лат. Трохачев С. Ю. СПб.: Издательство С.-Петербургского ун-та. 2007. С. 307
4. Записки Юлия Цезаря И Его Продолжателей / пер. с лат. Покровский М. М., М.: Директ-Медиа. 2020. С. 534
5. Луций Анней Флор. Эпитомы / пер. с лат. Немировский А.И. Дашкова М.Ф. Луций Анней Флор - историк Древнего Рима. - Воронеж: Изд-во ВГУ, 1977. С. 167
6. Момзен Т. История Рима, М: АСТ. 2021. С. 351
7. Плутарх. Сравнительные жизнеописания в 2-х т. Т. 1. / пер. с греч. С. П. Маркиша, М: Наука. 1994. С. 655
8. Полибий. Всеобщая История Т. 1 / пер. с греч. Мищенко Ф. Г. М.: Издание А. Г. Кузнецова. 1895. С. 809
9. Полибий. Всеобщая История Т. 1 / пер. с греч. Мищенко Ф. Г. СПб.: Наука. 2005. С. 496
10. Тит Ливий. История Рима От Основания Города в 3-х Томах Т.1 / пер. с лат. Смирин В. М. Позднякова М. А. Гусейно Г.Ч и др. М.: Наука. 1989. С. 579
11. Тит Ливий. История Рима От Основания Города в 3-х Томах Т.2 / пер. с лат. Зелинский Ф. Ф. Сергеев М. Е. М.: Наука. 1991. С. 530
12. Тит Ливий. История Рима От Основания Города в 3-х Томах Т.3 / пер. с лат. Кнабе Г. С. Иванов С. А. Солопов А. И. и др. М.: Наука. 1994. С. 770

- 13.Циркин Ю. Б. История Древней Испании. Филологический факультет СПбГУ. 201. С. 431
- 14.Циркин Ю. Б. Римский Эмпорион. Путь к муниципию // Государство, политика и идеология в античном мире. Л. 1990. С 124
- 15.Цицерон. Письма Марка Тулия Цицерона к Аттику, Близким, Брату Квинту, М. Бруту / пер. с лат. Горенштейн В. О. Москва-Ленинград.: ИАН СССР. 1951. С. 834
- 16.Abbott J. Makers Of History Hanibal, NY: Harper and Brothers. 1902. P. 262
- 17.Abengochea J. J. S. Historia antigua de la Península Ibérica. Madrid.: Universidad Nacional de Educación a Distancia. 2014. P. 573
- 18.Alonso J. L. G. The South-West of Ancient Hispania in its Linguistic and Epigraphic Context // Journal of Celtic Linguistics. 2022. №24. P. 35-84
19. Arribas. A. The Iberian, NY: Frederick A. Praeger. 1964. P. 274
20. Austin A. E. Scipio Aemilianus, NY: Oxford University Press. 1967. P. 365
- 21.Blazques J. M. El impacto de la conquista de Hispania en Roma // Estudios Clásicos. 1962. №7. P. 1-29
- 22.Blazques J. M. Y La Historia De Las Religiones. Madrid.: Ediciones Clásicas. 2020. P. 255
- 23.Blois de L. Cascio E. L. The Impact of the Roman Army Vol. 6. Boston.: Leiden. 2007. P. 587
- 24.Borman A. M. Porcii Catonis Originum Reliquiae, Brandenburg: Adolf Miller. 1858. P. 60
- 25.Brewitz W. Scipio Africanus Maior In Spain. Tübingen.: H. Laupp jr. 1914. P. 85
- 26.Broughton T. Magistrates of the Roman Republic, NY.: American Philological Association. 1951. C 638
- 27.Cassii Dionis Cocceiani. Historiarum Romanarum Quae Supersunt / Boissevain P. Berlin.: Georg Olms Verlag AG. 1955. P. 690

- 28.Cerdan A. M. *Arqueologia Militar Romana En Hispania II*. Universidad de León. 2006. P. 758
- 29.Chapman C. E. *A History Of Spain*, NY: The Macmillan Company. 1930. P. 541
- 30.Cicero. *Philippics With The English Translation*, London: Harvard University Press. 1926. P. 656
- 31.Curchin L. *Roman Spain Conquest and assimilation*. NY.: Barnes & Noble Books. 1995. P. 250
- 32.Díaz A. F. Alcántara G. C. *La pintura romana en Hispania Del estudio de campo a su puesta en valor*. Universidad de Murcia. 2020. P. 477
33. Diodorus Of Sicily. *Bibliotheca historica vol. 1*. Oldfather C. H. London.: William Heinemann LTD. 1933. P. 470
- 34.Diodorus Of Sicily. *Bibliotheca historica vol. 2*. Oldfather C. H. London.: William Heinemann LTD. 1935. P. 539
- 35.Dr. Russel. *The History Of Ancient Europe vol. II*, London: S. Hamilton, Waybridge, Surrey. 1812. P. 649
- 36.Fields N. *The Roman Army Of The Punic Wars 264-146 B. C*. Oxford.: Osprey Publishing. 2007. P. 95
- 37.Galoz B. P. *La Vuelta Al Mundo En La Numancia*. Madrid.: Perlado, Paez Y Compania. 1906. P. 303
- 38.Horace White, M.A., LL.D. *Appian's Roman History*, London: The Loeb Classical Library. 1912. P. 647
- 39.Houck M. L. *Roman Conquest Of Spain The Economic Motive // Thesis...master of arts*. Texas. 1998. P. 105
- 40.Knapp. R. C. *Aspects Of The Roman Experience In Iberia 206-100 B. C*. Universidad De Valladolid. 1977. P. 231
- 41.Liddel Hart B. H. *A Greater Than Napoleon Scipio Africanus*, NY: Biblo and Tannen. 1976. P. 281

- 42.LLoris M. B. La etapa de Sertorio en el Valle del Ebro // Presses Universitaires du Midi. №60. P. 45-92
- 43.Lorenzo A. A. J. Homenaje Senatorial En La Peninsula Iberica // POLIS. 2002. №14. P. 147-176
- 44.Lorrio, A. J. Zapatero, G. R. The Celts in Iberia: An Overview // e-Keltoi: Journal of Interdisciplinary Celtic Studies. 2005. № 6. T. 4
- 45.M. Tvllii Ciceronis. De Legivbs Libri. Tr. From Lat. Iohannis Vahleni. Berlin.: Vahlen. 1883. P. 207
- 46.Mélida J. R. Excavaciones de Numancia. Madrid.: Tipografia De La Revista De Arch. 1908. P. 87
- 47.Montenegro D. Á, Blázquez J. M. M, Sáinz J. M S. Historia de España. España Romana, Madrid: Editorial Gredos. 1999. P. 613
- 48.Oman. C. Seven Roman Statesmen Of The Later Republic, London: Edward Arnold & Co. 1902. P. 341
- 49.Parmele M. P. A Short History Of Spain // Project Gutenberg 2009. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/29197> (дата звертання 21.11.2023)
- 50.Richardson J. S. The «Tabula Contrebiensis»: Roman Law in Spain in the Early First Century B. C. // JRS. 1983. Vol. 73. P. 33-41.
- 51.Rostovtzeff M. The Cocial And Economic History Of Roman Empire. London.: Oxford University Press. 1963. P. 831
- 52.Sabin P. Wees V. H. Whitby M. Rome from the late Republic to the late Empire / Cambridge University Press. S. The Cambridge History Of Greek And Roman Warfare. 2008. Vol. 2. P. 571
- 53.Sala N. R. Requena R. E. The Roman Conquest Of Hispania Citerior // Collectania Philologica. 2022. №25. P. 149-169
- 54.Sanches C. D. Las Guerras Punicas Roma contra Cartago: historia de un conflict, Madrid: Actas. 2022. P. 566
- 55.Shulten A. Gimpera B. P. Fontes Hispaniae Antiquae III, Barcelona: Universidad De Barcelona. 1925. P. 471

56. Smith R. B. Rome And Carthage. London.: Longmans, Green And Co. 1917. P. 251
57. Soriano I. V. Sobrino M. R. H. Hispania Epigraphica 2016-2017, Madrid: Universidad Complutense de Madrid. 2023
58. Strabon. Geographie, Paris.: De L'imprimerie Royale. 1819. P. 501
59. Vasconcellos J. L. Religioes Da Lusitania vol. 1., Lisbon: Lisboa Imprensa National. 1897. P. 441
60. Windrow M. Armies Of The Carthaginian Wars 265-146 B. C. // Men At Arms. 1982. №121. P. 3-39

Резюме

Жульєв Д. М. Іберійський півострів в III-I ст. до н. е.

Робота присвячена дослідженню процесу завоювання Іспанії Римом, встановленню в ній нової влади, та становлення Іспанії повноцінною провінцією Риму. У роботі охарактеризовані події, що відбувалися за етапи встановлення римської влади на Іберійському півострові. Проаналізовано аспекти і труднощі, з якими стикнулися римляни на своєму шляху. А також, як підсумок завоювання, інтеграція Іспанії в римську культурну, економіко-політичну систему, тобто романізація. У результаті автор прийшов до наступних висновків: Іспанія стала для Риму важким суперником, оскільки завоювання продовжувалось майже два століття. Риму було необхідно приймати стратегічні рішення стосовно Іспанії, оскільки хвилювання серед місцевого населення декілька разів погрожували вторгненням в Рим, але зрештою, після успішного завоювання, іспанські племена зазнали значного впливу латинської культури, і романізації.

Resume

Zhuliev D. M. Iberian peninsula in III-II B. C.

The work is dedicated to the study of the process of Roman conquest in Spain and the establishment of authority, as well as the transformation into a fully-fledged province. The events that occurred during the stages of establishing Roman rule on the Iberian Peninsula are characterized in the paper. The aspects and challenges faced by the Romans on their path are analyzed. Additionally, as a result of the

conquest, the integration of Spain into the Roman cultural, economic, and political system, known as Romanization, is examined. The author concludes that Spain posed a significant challenge for Rome, as the conquest lasted for almost two centuries. Rome had to make strategic decisions regarding Spain, as local unrest threatened invasion into Rome on several occasions. However, after successful conquest, the Spanish tribes underwent a significant influence of Latin culture and experienced Romanization.

Додаткові матеріали

Дод. 1. Племенні території доримського періоду

Дод. 2. Іспанія періоду створення провінцій